

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra právních dějin

Pozemkové reformy v českých zemích ve 20. století

Diplomová práce

Dana Šebestová

Vedoucí diplomové práce:

prof. JUDr. Jan Kuklík DrSc.

Praha, říjen 2011

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne.....

.....

Děkuji, prof. JUDr. Janu Kuklíkovi, DrSc., vedoucímu mé diplomové práce, za jeho vstřícný přístup a poskytnuté rady z pozice vedoucího práce, dále Pozemkovému úřadu Prachatice za umožnění přístupu do archivního fondu, a v neposlední řadě i mé rodině a přátelům za podporu a trpělivost.

V Praze dne.....

Obsah

Úvod	
1. Předmět pozemkového vlastnictví	7
2. První pozemková reforma v ČSR	10
2.1. Okolnosti přijetí právní úpravy	10
2.1.1. Hospodářské celky počátkem 20. století	11
2.1.2. Změny po roce 1918	13
2.2. Právní úprava první pozemkové reformy	15
2.3. Naplnění první pozemkové reformy	20
2.3.1. Průběh realizace první pozemkové reformy	20
2.3.2. Provedení první pozemkové reformy v číslech	24
2.3.3. Vliv uskutečnění první pozemkové reformy na aristokracii v Československé republice	27
3. Doba nesvobody a její vliv na pozemkovou držbu a majetkové vlastnictví obecně	31
4. Pozemková reforma po roce 1945	36
4.1. Lex Schwarzenberg	42
4.2. Nástin procesu kolektivizace zemědělství	47
4.2.1. Fenomén kolektivizace	47
4.2.2. Průběh kolektivizace v Československu	50
5. Vývoj pozemkového vlastnictví po roce 1989	59
Závěr	
Abstract	
Seznam zkratk	
Použité prameny a literatura	
Seznam příloh	
Přílohy	

Úvod

Tématem mé diplomové práce jsou pozemkové reformy v českých zemích ve 20. století. Mým záměrem je nastínit obecný vývoj postoje státu k pozemkovému vlastnictví v podobě jím vytvářené právní úpravy, a to výlučně na území, které je v současné době státním územím České republiky. Rozhodné období jsem si pro účely práce vymezila od roku 1918, tj. vytvoření samostatné Československé republiky, až po 90. léta 20. století, kde byly odstraněny rezidua dob minulých a současně položeny základy dnešní právní úpravy v oblasti pozemkového vlastnictví.

Mým cílem, s ohledem na výše uvedené, je současně zjistit a popsat okolnosti a podmínky umožňující a vyvolávající ze strany státu přijetí právních předpisů zakládající vznik, změnu ale i zánik jednotlivých právních vztahů, jejichž obsahem je vlastnické právo osob, zejména pak fyzických, a předmětem je pozemek, jenž se pro své specifické vlastnosti ve značné míře odlišuje od ostatních věcí v právním smyslu a v důsledku toho vyžaduje i zvláštní právní úpravu, a to zejména v případě úpravy nakládání s ním.

Domnívám se, že mnou zvolené téma diplomové práce je velmi široké, proto bych se chtěla zaměřit zejména na průběh tzv. první a tzv. druhé pozemkové reformy, zvláště pak na okolnosti podmiňující přijetí stěžejních právních předpisů. Současně bych se ráda v krátkosti zabývala otázkou převodu vlastnictví majetku rodu Schwarzenbergů na stát, a to zejména z toho důvodu, že pozemkový majetek šlechtických rodů na našem území byl již od vzniku Československa v roce 1918 po dobu několik desítek let středobodem zájmu státu. Dalším důvodem je, že pocházím z regionu jižních Čech, kde je pozůstatek vlivu šlechtického rodu Schwarzenbergů patrný až do dnešních dob, ať už v rámci rybníkářství, přístupu k lesnímu hospodářství a k přírodě obecně, nebo i v rámci návštěv jednotlivých bývalých panství.

Předpokládám, že během vypracování mé diplomové práce zjistím důsledky uskutečněných změn v pozemkovém vlastnictví, přičemž se domnívám, že zásahy ze strany státu budou mít spíše negativní dopad, a to jak na sociální poměry a celkové vztahy ve společnosti, tak i v užším pohledu na život na venkově a na možnosti řádného obhospodařování půdy.

Prameny a literaturu mám v úmyslu získat zejména z knižního fondu Národní knihovny a knihovny Právnické fakulty Univerzity Karlovy, a dále z archivního fondu Pozemkového úřadu Prachatic, který obsahuje četné množství listin zachycujících průběh řízení v rámci jednotlivých pozemkových reforem. Chtěla bych se vyvarovat zdrojů z internetových stránek, které jsou dle mého názoru často nekvalitní a neodpovídají v plném rozsahu skutečnosti. Myslím, že problém by mohla představovat dostupnost starší literatury.

1. Předmět pozemkového vlastnictví

Půdou rozumíme jeden z hlavních výrobních prostředků v oblasti zemědělství a lesnictví, který je typický pro svou nenahraditelnost a nezastupitelnost pro lidskou činnost, množstevní omezenost, nerozmnožitelnost, nespoteřovatelnost, neopoteřovatelnost, nezničitelnost, polyfunkčnost a nepřenositelnost. Kvalita půdního substrátu je ovlivněna jednak přírodními vlivy, jednak činností člověka. Jedná se o rezervoár užitných hodnot. Vedle funkce ekonomické, naplňuje i funkci ekologickou a společenskou. Omezené množství půdy je jednou z příčin politických a ozbrojených konfliktů již po tisíciletí.¹

Výše uvedené specifické vlastnosti půdy je nutné promítnout do právní regulace, která by měla mimo jiné upravovat její zachování jako složky životního prostředí, odlišné způsoby využívání v určitém území a nakládání s ní jako s výrobním prostředkem.²

Zákonodárce vystavil současné pozemkové právo na několika hlavních východiscích, mezi které patří například zásada zajištění přístupu k pozemku každému, institut územního plánování, komplexní systém prostředků ochrany půdy, racionální obhospodařování a také vypořádání se s právními a politickými rezidui z dob minulých formou restitučních a privatizačních právních předpisů.

V České republice je vlastnické právo v současné době zakotveno s nejvyšší právní silou v Listině základních práv a svobod článkem č. 11 jako „*právo každého vlastnit majetek, přičemž vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu. Vlastnictví zavazuje a nesmí být zneužito na újmu práv druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. Jeho výkon nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem. Vyvlastnění nebo nucené omezení vlastnického práva je možné ve veřejném zájmu, a to na základě zákona a za náhradu*“³.

¹ DROBNÍK J. *Základy pozemkového práva*. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Eva Rozkotová, 2010. ISBN 978-80-904209-8-4.

² Tamtéž.

³ Česko. Usnesení č. 2 ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky. In *Sbírka zákonů České republiky*. 1993, částka 1, s. 17.

Pozemkové vlastnictví obsahuje prvek, který jej formuje jako zvláštní institut, a to specifický předmět. Nikoliv půda, ale pozemek jako individualizovaná část zemského povrchu, je způsobilá stát se předmětem pozemkového vlastnictví. Zákonné vymezení pozemku je možné v současnosti nalézt v § 27 písm. a) zákona č. 344/1992 Sb., o katastru nemovitosti České republiky, v platném znění (dále jen „katastrální zákon“), tj. *„pozemkem se rozumí část zemského povrchu oddělená od sousedních částí hranicí územní správní jednotky nebo hranicí katastrálního území, hranicí vlastnickou, hranicí držby, hranicí rozsahu zástavního práva, hranicí druhů pozemků, popř. rozhraním způsobu využití pozemků“*⁴.

Je nutné doplnit, že ačkoliv se výše zmíněná definice pozemku používá obecně v souvislosti s institutem pozemkového vlastnictví, z textu zákona vyplývá, že pojem byl upraven pouze pro účely katastrálního zákona (a jinde v právní úpravě se výslovně nevyskytuje).

Vlastnické právo se může v současnosti vázat pouze k pozemkům, které jsou evidovány ve formě parcel v evidenci katastru nemovitostí. Podle ustanovení § 27 písm. b) katastrálního zákona se parcelou rozumí *„pozemek, který je geometricky a polohově určen, zobrazen v katastrální mapě a označen parcelním číslem“*⁵.

Rozsah vlastnického práva k pozemku není určován pouze vytyčenou plochou na zemském povrchu, ale vlastnictví se vztahuje i na prostor, který je nad a pod předmětnou plochou. Hloubka ani výška není vymezená obecně, hranice mohou být stanoveny některými veřejnoprávními předpisy, např. zákonem o letectví (určující mimo jiné i výšku staveb), zákonem o ochraně přírody a krajiny (podle kterého *„jeskyně nejsou součástí pozemku a nejsou předmětem vlastnictví“*⁶), nebo horním zákonem (vyčleňující ložiska vyhrazených nerostů ve vlastnictví státu).

Pozemek je naším současným právním řádem chápán jako věc v právním smyslu. Dle ustanovení § 119 zákona č. 40/1964 Sb., v platném znění (dále jen „Občanský zákoník“) se považuje za nemovitost. Jeho součástí je vše, co k němu podle

⁴ Zákon č. 344 ze dne 7. května 1992 o katastru nemovitosti České republiky, v platném znění. In *Sbírka zákonů*. 1992, částka 72, s. 1981.

⁵ Tamtéž.

⁶ Zákon ČNR č. 114 ze dne 19. února 1992 o ochraně přírody a krajiny, v platném znění. In *Sbírka zákonů*. 1992, částka 28, s. 666.

jeho povahy náleží a nemůže být odděleno, aniž by se tím pozemek znehodnotil. Součástí pozemku tvoří např. trvalé travní porosty. Podle platné občanskoprávní úpravy součástí pozemku není stavba.⁷ Od římskoprávní zásady *superficies solo cedit* se u nás upustilo v roce 1950. K jejímu opětovnému zavedení by mohlo dojít přijetím nového občanského zákoníku v ustanovení § 499: „*Součástí pozemku je prostor nad povrchem i pod povrchem, stavby zřízené na pozemku a jiná zařízení (dále jen „stavba“) s výjimkou staveb dočasných, včetně toho, co je zapuštěno v pozemku nebo upevněno ve zdech. Není-li podzemní stavba nemovitou věcí, je součástí pozemku, i když zasahuje pod jiný pozemek.*“⁸ Součástí pozemku nejsou dále dle současné právní úpravy podzemní vody ani jeskyně.

Jak jsem již výše nastínila, návrh nového občanského zákoníku se navrácí k některým římskoprávním zásadám, ze kterých z větší části vycházelo naše občanské právo v celé první polovině minulého století, a to na základě právní úpravy Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811, „*který svými formulacemi, zakotvujícími nedotknutelnost soukromého vlastnictví, dokonale vyhovoval potřebám rozvoje kapitalismu*“⁹.

Po roce 1848 Všeobecný občanský zákoník prodělal řadu novelizací zejména s ohledem na nežádoucí rezidua vlastnického práva z dob feudalismu, a to zejména zákonem č. 103/1862 ř. z., o zrušení lenních vztahů. Dalšími významnými dílčími novelizacemi v oblasti pozemkového vlastnictví byly od roku 1848 zejména:

- a) zákony č. 93/1869 ř. z., č. 117/1884 ř. z., aj. umožňující realizaci vodních staveb,
- b) zákony č. 30/1878 ř. z., č. 147/1902 ř. z., č. 151/1912 ř. z. v oblasti výstavby a provozu železnice,
- c) zákon č. 86/1912 ř. z., který napříště stanovil právo stavby jako zcizitelné a zděditelné věcné právo,

⁷ Zákon č. 40 ze dne 26. února 1964 o ochraně přírody a krajiny, v platném znění. In *Sbírka zákonů*. 1964, částka 19, s. 201.

⁸ Ministerstvo spravedlnosti ČR. Nový občanský zákoník [online zdroj]. Dostupný z WWW: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/tiny-mce-storage/files/2011/Navrh_zakona_s_obsahem_04052011_final.pdf>

⁹ MALÝ K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde Praha, a.s. - Právnícké a ekonomické nakladatelství Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2003. s. 289 a násl. ISBN 80-7201-433-1.

- d) zákony č. 12/1889 ř. z., č. 68/1908 ř. z., jejichž cílem bylo zabránit přílišné rozdrobenosti hospodářských celků,
- e) císařské nařízení č. 208/1915 ř. z., č. 69/1916 ř. z., dotýkající se hranic pozemků a obecně věcných práv, a další.¹⁰

Všeobecný občanský zákoník byl do právního řádu Československé republiky převzat na základě zákona č. 11/1918 Sb. z. a nař., tzv. recepční normou, a v oblasti právní úpravy vlastnického práva byl pro české země platný až do 31. prosince 1950 (na Slovensku byla převzata uherská právní úprava), kdy byla přijata nová z převážné části komplexní úprava občanského práva (avšak některá ustanovení, týkající se např. služební smlouvy, zůstala v platnosti až do roku 1965). V oblasti evidence katastru nemovitostí je v této souvislosti významný zejména zánik intabulační povinnosti.

2. První pozemková reforma v ČSR

2.1. Okolnosti přijetí právní úpravy

„Základní význam pro rozvoj zemědělství a sociálních poměrů zemědělského obyvatelstva v českých zemích v nastupujících v prvních dvou desetiletích 20. století představoval celkový charakter společenského vývoje, v němž rozhodující úlohu sehrály kapitalistické vztahy. Ty podmiňovaly a urychlovaly rozvoj výrobních sil, určovaly charakter sociální struktury zemědělského obyvatelstva, postavení jednotlivých vrstev zemědělců a mnohdy složité vztahy mezi nimi. V souvislosti s rozšířením a upevněním kapitalismu na přelomu 19. a 20. století úzce souvisely otázky pachtu a zadlužení v zemědělství. Při hodnocení pachtu, úvěru a zadlužení třeba vzít v úvahu specifické podmínky v zemědělství, jakož i jednotlivé zemědělské podniky, v nichž se různě uplatňovaly. Další stránkou byla i daňová politika státu, zejména působení pozemkové daně a přírážek na ní spočívajících...“¹¹

¹⁰ MALÝ K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde Praha, a.s. - Právnické a ekonomické nakladatelství Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2003. s. 289 a násl. ISBN 80-7201-433-1.

¹¹ BERANOVÁ M., KUBAČÁK A. *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. 1. Vydání. Praha: nakladatelství Libri, 2010. s. 307. ISBN 978-80-7277-113-4.

2.1.1. Hospodářské celky počátkem 20. století

Na počátku 20. století okolo 15% všech zemědělských hospodářství v Českých zemích zaujímalu rozlohu zhruba do 0,5 ha. Přičemž okolo 48,3% ze všech zemědělských hospodářství mělo výměru maximálně 2 ha, tento počet po skončení první světové války navíc téměř o 10% vzrostl.¹²

Tato drobná hospodářství byla ve většině případů ryze rodinnou záležitostí. Jen na malém zlomku z nich byla zaměstnána cizí pracovní síla. Pouze jejím obděláváním by se rodina těžko užívala, proto jejich obhospodařování bylo spíše jistou doplňkovou činností. Muži většinou současně pracovali i v průmyslu, proto se tato malá hospodářství často označovala jako „kovorolnická“. Nejlevnější pracovní sílu tvořily ženy a děti. Půda byla většinou užívána za pachtovné, které se hradilo nejčastěji naturáliemi a výkonem práce. Celková produktivita byla často velmi nízká i s ohledem na skutečnost, že druhy zemědělských strojů, které se používaly v této kategorii hospodářství, byly převážně poháněny lidskou silou. Výjimečně se používala k obdělávání půdy a k tahu zvířata.

Velikost zemědělského hospodářství se začátkem 20. století stávala rovněž jistým ukazatelem, od kterého se odvíjela, zejména na vesnici, struktura společenských vrstev. Maloročník (chalupník) užíval půdu o rozloze mezi 2-5 ha. Vztah k půdě a chápání její hodnoty mu bylo předáváno z generace na generaci. Hospodářství o výměře 5-20 ha náležela sedlákům a hospodářství o výměře 20-50 ha tzv. velkým sedlákům. V rámci těchto hospodářství se již na rozdíl od hospodářství chalupníků objevuje obhospodařování lesů. Mnohem častěji je využívána cizí pracovní síla. K obdělávání jsou více používány stroje, včetně těch, které využívaly ke svému pohonu i jinou sílu než lidskou či zvířecí, např. stacionární mlátičky, lokomobily, první traktory, motorové pluhy,...

O kapitalistickém podnikání v zemědělství lze mluvit až v případě obhospodařování 50-100 ha půdy.

Velkostatky o výměře 100-200 ha (tj. 5,6% rozlohy veškeré půdy, tvořící tzv. samostatné hospodářské jednotky) a velkostatky o výměře 200-500 ha (tj. 5,8% rozlohy

¹² KÁRNÍK Z. *České země v éře první republiky (1918-1938): Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Libri, 2003. s. 442. ISBN 80-7277-195-7.

veškeré půdy) představovaly kapitalistické statky ve vlastnictví občanů, popř. tzv. nové šlechty, jmenované v 50. letech 19. století císařem za zásluhy.¹³

V této době stále ještě z doby feudalismu existovala současně i panství šlechty tvořené celými soubory velkostatků, tzv. latifundia. Jen 0,04% všech držitelů půdy v Českých zemích byli vlastníci latifundií o rozloze nad 1.000 ha. V souhrnu jejich vlastnictví však tvořilo až cca 30,81% veškeré půdy.¹⁴ Navíc zřízením fideikomisu si šlechtické rody zajistily, aby pozemky přecházely na dědice jako celistvý, nezczitelný a nedělitelný soubor.¹⁵

Největším latifundistou v Českých zemích byla v roce 1902 katolická církev. Její pozemkové dominium představovalo zhruba 380.000 ha.¹⁶ Její majetek můžeme členit do dvou hlavních skupin:

1. majetek far a jiných malých obročí a
2. církevní velkostatky, přičemž např. velkostatky o největší rozloze připadaly olomouckému a pražskému arcibiskupství.

Vlastníci latifundií v této době vytvářeli soběstačné zemědělské podniky. Podnikali nejen v potravinářském průmyslu, ale i ve stavebnictví a dřevařském průmyslu. Spravovali lomy, uhelné a rudné doly, pily, mlýny, lihovary, cukrovary, vinařství, hutě a sklárny. Do jejich hospodářství připadaly i rybníky a lesy s loveckými revíry. Zároveň při svých sídlech shromažďovaly předměty značné umělecké i duchovní hodnoty. To vše se mělo brzo stát předmětem pozemkové reformy.

2.1.2. Změny po roce 1918

V roce 1918 začalo být více než zřejmé, že postavení Českých zemí již nebude stejné jako doposavad. V souvislosti s tím vyvstala potřeba řešit některé vnitřní poměry v zemi. Vzhledem k tomu, že se nacházela většina lesních a zemědělských pozemků

¹³ KÁRNÍK Z. *České země v éře první republiky (1918-1938): Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Libri, 2003. s. 448. ISBN 80-7277-195-7.

¹⁴ Tamtéž s. 450.

¹⁵ Institut fideikomisu byl v Československu platný až do roku 1924.

¹⁶ KÁRNÍK Z. *České země v éře první republiky (1918-1938): Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Libri, 2003. s. 451. ISBN 80-7277-195-7.

nejen u nás, ale i v celé střední Evropě, na začátku 20. století navzdory rostoucímu hladu po půdě v rukách neúměrně malého počtu vlastníků, bylo nanejvýš pochopitelné, že s koncem první světové války bylo nutné tuto neudržitelnou situaci do budoucna začít řešit.¹⁷

I přesto, že nebylo jisté, jakým směrem se vývoj země bude dále ubírat, zda k úplnému osamostatnění, nebo pouze k posílení autonomie uvnitř Rakouska-Uherska, objevil se již uvnitř říšské rady první nástin myšlenky radikální změny v pozemkové držbě. Předkladatelem byl v lednu 1918 František Udržal, člen agrární strany. V krátké době jej následoval a myšlenky zradikalizoval Jan Auerhan. Ten již prosazoval vyvlastnění velkostatků a znárodnění lesních pozemků. Otázkou pozemkové reformy se posléze začal zabývat v létě 1918 i československý zahraniční odboj. Až nakonec 16. října téhož roku T.G. Masaryk v ustanoveních Washingtonské deklarace předurčil další vývoj pozemkové držby v již samostatném státu, a to s cílem zrušení výsad aristokracie, která byla v očích veřejnosti většinou německá či prorakousky zaměřená, a s cílem vyvlastnění velkostatků ve prospěch domácí kolonizace.

Revoluční euforie na podzim roku 1918 ještě více radikalizovala na venkově touhu a hlad po půdě. Velkostatky byly vnímány jako pozůstatek zkorumpovaného mocnářství, které bylo v té době již mrtvé. Mimo jiné i proto byl Národním výborem již dne 9. listopadu 1918 (jako jeden z prvních zákonů samostatné Československé republiky vůbec) přijat zákon o obstavení velkostatků zapsaných v zemských deskách. Cílem výše uvedeného zákona bylo zabránit případnému zcizování velkostatků a zajištění těchto velkostatků pro účely budoucí pozemkové reformy.

Majetek patřící mocnářově rodu připadl na základě smluvních mírových ujednání státu a nesl označení „státní lesy a státní statky“. Naložení s velkostatkem bylo třeba upravit co nejdříve zákonnou úpravou, proto byly vytvořeny tři základní koncepce možného budoucího vývoje, a to následující:

- (1) jednou z možností bylo vyvlastnit velkostatky a přeměnit je na státní podniky při správě zemědělských dělníků, nebo
- (2) je na dlouhou dobu pronajímat družstvům malovýrobců.

¹⁷ Po první světové válce nakonec uzákonilo pozemkovou reformu v Evropě okolo 22 států.

- (3) Současně od ledna 1919 začala kampaň agrární strany prosazující parcelaci velkostatků a následné přidělení dotčené půdy rolníkům do soukromého vlastnictví.¹⁸

Podoba zákonného rámce první pozemkové reformy byla nakonec jistým kompromisem politických stran (zejména agrární strany, sociální demokracie a národní demokracie). Pro co nejvíce radikální řešení pak v rámci politického spektra vystupovali zejména sociální demokraté a socialisté. Od 27. února 1919 nastala státní krize, když sociální demokraté pohrozili vládě odchodem, pokud do dvou týdnů od tohoto dne nebude přijat zákon upravující vyvlastnění velkostatků. Nejvíce spornou otázkou se nakonec stalo stanovení výměry pozemku, které se bude budoucí zábor týkat. Pojem zábor navrhl pro danou situaci profesor Karlovy univerzity v Praze, Jan Krčmář. Po dlouhém vyjednávání byl s konečnou platností přijat návrh, který předložil Rudolf Bechyně, stanovující klíčovou hranici výměry pozemku pro zábor na 150 ha zemědělské půdy a 250 ha půdy veškeré. Dne 16. dubna 1919 byl tedy nakonec přijat rámcový tzv. záborový zákon s tím, že stanovení výše náhrady za zabraný majetek, popř. způsob jejího výpočtu, stanoví jiný zákon. Zábor nelze chápat i v souladu s pozdější judikaturou Nejvyššího správního soudu (konkrétně pak např. s nálezem ze dne 9. 11. 1921) ve smyslu vyvlastnění. Jednalo se pouze o jistou formu veřejnoprávního omezení.

Dalším zákonem, který poměrně výrazně zasáhl do stávající držby půdy, byl dne 27. května 1919 přijatý zákon č. 318/1919 Sb., o zajištění půdy drobným pastýřům. Svými důsledky se jednalo o jistou formu malé pozemkové reformy. Zákon umožnil pastýřům zemědělské půdy požádat si o postoupení obdělávaného pozemku za náhradu do vlastnictví, popř. ponechání jim v pachtu. Lze říci, že šlo vlastně o možnost výkupu dlouhodobých pachtů. Vykupované pozemky nesměly mít rozlohu větší než 8 ha. Oprávnění k výkupu byli pouze dlouhodobí pachtýři, kteří měli půdu v nájmu maximálně s jednoroční přestávkou od 1. října 1901. Využití práva na výkup pak v největší míře zasáhlo zejména církevní majetek. Realizace těchto opatření byla ještě

¹⁸ LACINA V. Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním. In *Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994. Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 1994. s. 35

posílena přijetím zákona o automatickém prodloužení dlouhodobých pachtů o jeden rok v případech, kdy by tento pacht jinak v roce 1920 skončil. Možnost uplatnit svůj nárok na výkup propachtovaného pozemku byla tak u dotčených maloročníků prodloužena.

Jako součást první pozemkové reformy je potřeba pro úplnost uvést i tzv. úvěrový zákon, prostřednictvím kterého stát zájemcům o odkup pozemků zaručoval nevypověditelnost poskytnutého úvěru a současně poskytoval finančním ústavům za tyto úvěry zajištění ve formě ručení.

Lze říci, že k dovršení tvorby právního základu pro první pozemkovou reformu došlo dne 8. dubna 1920 přijetím tzv. náhradového zákona. Jeho obsah nastíním v následující kapitole.

2.2. Právní úprava první pozemkové reformy

Mezi hlavní faktory, které ovlivnily přijetí právních předpisů zakotvující tzv. první pozemkovou reformu, která se v Československé republice uskutečnila mezi léty 1918 až 1936, patřil hlavně neukojený hlad po půdě, nerovnoměrné rozdělení držby půdy, dogmatická propaganda politických stran převážně na venkově (zejména agrární strany a sociálně demokratické strany), snaha o oslabení politické síly a kapitálu velkých vlastníků půdy a touha po určité formě nápravy událostí po Bílé hoře, kdy došlo ve velké míře k převzetí pozemků tzv. cizí šlechtou.

Na tzv. první pozemkovou reformu lze tedy i s ohledem na výše uvedené nahlížet z několika hledisek, a to z:

- 1) národního hlediska, které představuje satisfakci za události po Bílé hoře,
- 2) národohospodářského hlediska, ztvárňující cíl pozemkové reformy, tj. rozdělení půdy mezi obyvatelstvo země a současně záměrné vytvoření určitého poměru velkostatků, drobných a středních statků tak, aby nově daný status quo zvýšil míru zemědělské produkce a v souvislosti s tím, zabezpečil zásobování obyvatelstva a umožnil co největší míru soběstačnosti národního hospodářství,
- 3) sociálního hlediska, jímž je hlad obyvatel po půdě, který je ovlivněn i nízkými přidělovými cenami a

- 4) státopolitického hlediska ztvárňující obranyschopnost a vnitřní stabilitu státu vlivem soběstačnosti v oblasti výživy obyvatel a „potlačení německého živlu“ v souvislosti s vlastnictvím zemědělské a lesní půdy.¹⁹

První pozemkovou reformu odstartovalo dne 9. listopadu 1918 přijetí zákona č. 32/1918 Sb., o obstavení velkostatků, zabraňující vlastníkům nakládat s pozemky do doby přijetí zákona č. 215/1919 Sb., o zabránění velkého majetku pozemkového (dále jen „záborový zákon“) a naplnění jeho ustanovení pomocí dalších souvisejících právních předpisů.

Stěžejním právním předpisem v přerozdělování půdy se stal záborový zákon. Vzhledem k okolnostem přijetí záborového zákona, tj. neudržitelná situace ve společnosti, agitace politických stran na venkově posilující nátlak občanů na co nejrychlejší zahájení přerozdělování půdy, ultimativní požadavek sociální demokracie okamžitého přijetí záborového zákona, a to pod pohrůzkou vystoupení z koalice, vyvstává otázka, zda tento právní předpis nebyl vytvořen v příliš krátké době pouze jako politický zmar. A současně zda byly v tomto zákoně skutečně zohledněny všechny relevantní skutečnosti.

Ustanovení § 2 záborového zákona vymezilo tzv. velký majetek pozemkový jako „*soubor nemovitostí s právy, která jsou spojena s jejich držením, jestliže výměra náležející v území Československé republiky vlastnický jediné osobě nebo týmž spoluvlastníkům je větší než 150 ha půdy zemědělské (rolí, luk, zahrad, vinic, chmelnic), nebo 250 ha půdy vůbec*“²⁰. Nerozvedení manželé se považovali za jedinou osobu. Záborový zákon nebral také žádný ohled na početnost rodin, což podle mne mělo být jednoznačně při přijetí této zákonné úpravy zohledněno.

Velký majetek pozemkový ležící v území Československé republiky se spolu s tzv. velkým majetkem vázaným zabíral na základě záborového zákona státem. Vklad vlastnického práva pro stát Československé republiky se však provedl až na základě návrhu učiněného pozemkovým úřadem s odvoláním na § 1 záborového zákona, a to

¹⁹ Ústřední výkonný výbor Čsl. Národní Demokracie za součinnosti zemědělského odboru a Rolnické Jednoty. *Anketa o pozemkové reformě*. Praha: Tiskový odbor Čsl. Národní Demokracie, 1922.

²⁰ Zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919 o zabránění velkého majetku pozemkového. In *Sbírka zákonů*. 1919, částka 43, s. 289.

vše na základě ustanovení § 26 zákona č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (dále jen „náhradový zákon“). Tento převzatý majetek mohl stát jednak na základě § 10 záborového zákona podržet pro všeobecně prospěšné účely, anebo mohl pozemkový úřad přidělit zabranou půdu v souladu se stejným ustanovením zákona zejména malým zemědělcům, domkářům, bezzemkům, drobným živnostníkům, a dále různým družstvům, obcím a jiným veřejným svazkům k účelům všeobecně prospěšným a vědeckým a humanitním ústavům. V případě záborového zákona se jednalo pouze o rámcovou úpravu, proto i podmínky následného přidělu byly stanoveny zvláštním zákonem č. 81/1920 Sb..

Ustanovení § 4 záborového zákona současně umožnilo zábor, jestliže se po vyhlášení tohoto zákona soustředil u jednoho vlastníka, spoluvlastníků, nerozvedených manželů nebo u rodičů s dětmi prvního stupně soubor majetku, který byl záborovým zákonem označen jako předmět záboru a současně překračoval tímto zákonem stanovenou výměru určenou pro zábor. Zábor byl tedy možný i u majetku nabytého po účinnosti záborového zákona.

Byla-li naléhavá místní potřeba půdy a současně nestačily pozemky zabrané, nebo pokud tak žádalo obecné blaho, mohl pozemkový úřad na základě § 14 záborového zákona vyvlastnit půdu i pod výměru, která byla tímto zákonem v § 2 pro účely záboru stanovena.

Ze záboru tento zákon vyloučil objekty, které byly právně i hospodářsky samostatné a nesloužily k hospodaření na zabraných nemovitostech. Dále byl vyloučen majetek zemský, okresní a obecní.

Kritici často mimo jiné upozorňovali na skutečnost, že důvod nabytí vlastnictví pozemkového majetku byl pro účely záboru irelevantní, např. nabyvatelé půdy, kteří se zapojili do národních osvobozeneckých hnutí a ze stejného titulu půdu obdrželi, byli zábořem postiženi stejným způsobem jako rodinní příslušníci tzv. německé šlechty. Na plošný dopad pozemkové reformy bylo tak často nazíráno jako na jeden z hlavních nedostatků záborového zákona, např. proklamované národní hledisko bylo během realizace tzv. první pozemkové reformy zatlačeno do pozadí.

Předmětem kritiky tzv. první pozemkové reformy se stal i poměrně široký okruh výjimek, který umožňoval propuštění ze záboru. Osobně však tento okruh výjimek ze záboru nepovažuji za nedostatek v právní úpravě první pozemkové reformy, ale za

pozitivní prvek odstraňující tvrdost právních předpisů týkající se této reformy, např. v podobě příliš nízké hranice výměry pozemku určené pro zábor. Kupříkladu v souladu s ustanovením § 11 a § 15 záborového zákona byla pozemkovému úřadu dána možnost dle jeho uvážení osobám, jejichž majetek byl na základě záborového zákona zabrán, popř. i jejich dědicům, ze zabraného majetku přidělit majetek nepřesahující výměry uvedené v § 2 téhož zákona. Navíc se mělo jednat o majetek, pokud možno, který si sami zvolí. Dotyčným osobám mohl být za určitých okolností propuštěn pozemkový majetek i větší výměry, maximálně však do 500 ha půdy. Státní pozemkový úřad zpočátku zastával stanovisko, že půdy mohlo být využito třeba v budoucnu pro realizaci pozemkové reformy, proto se možnost propuštění ze záboru ve větší míře nevyužívalo. Výše uvedené ustanovení § 11 záborového zákona mimo jiné také v budoucnosti umožnilo obnovení a revizi první pozemkové reformy.

Oproti tomu vytváření tzv. zbytkových statků, které bylo umožněno ustanoveními § 24 a § 25 zákona č. 81/1920 Sb., kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (dále jen „zákon přidělový“), bylo využíváno v mnohem hojnějším počtu případů. *„Současně však tento zákon umožnil v případech, kdy dělení půdy nebylo z důvodů hospodářských vhodné, vytváření tzv. zbytkových statků. Jejich celkový počet, s průměrnou výměrou okolo 100 ha, nakonec dosáhl čísla 2 055. Zákon také umožnil pozemkovým úřadům uzavírání dohod s vlastníky zabraného majetku na odložení jeho převzetí státem o 20 až 30 let.“*²¹

Vytvořením tzv. zbytkových statků byly vyřešeny z části námitky odborníků, kteří se obávali poklesu produkce v zemědělství a snížení efektivity výroby. Prostřednictvím zbytkových statků, tak mohl být zachován provoz některých velkých hospodářských statků.

Přídělový zákon současně umožňoval i další zvláštní výjimky ze záboru, a to i o větší ploše nad výměru stanovenou záborovým zákonem na základě ustanovení § 20. Jednalo se o plochy parků, přírodních parků pro zachování původního krajinného rázu, a dále plochy pro zachování historických památek a okolí s tím související. Ve svém výsledku se jednalo o ochranu přírodních, kulturních a historických památek. Vlastník

²¹ DROBNÍK J. *Základy pozemkového práva*. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Eva Rozkotová, 2010. s. 48. ISBN 978-80-904209-8-4.

se musel řídit pravidly, které mu byly stanoveny pozemkovým úřadem a současně musel zajistit přístup k těmto pozemkům veřejnosti a vědeckým a uměleckým pracovníkům.

Přídělový zákon dále upravoval možnost pozemkového úřadu poskytnout přídělcům půdu do vlastnictví, pachtu, nájmu a ke zřízení práva stavby. Mělo se jednat o soběstačný zemědělský celek půdy o celkové ploše mezi 6-10 ha, výjimečně i 15 ha.

Realizací pozemkové reformy byl na základě záborového zákona zákonem č. 330/1919 Sb., o pozemkovém úřadě, pověřen a k tomu účelu zřízen státní pozemkový úřad pro celé území Československé republiky. Agenda pozemkového úřadu byla natolik rozsáhlá, že by ospravedlnila vytvoření specializovaného ministerstva. Mezi největší nedostatky, pro které byl pozemkový úřad i často kritizován, spočíval v personálním obsazení tohoto úřadu, a to konkrétně ve smyslu nedostatečného množství odborníků. Namísto nich bylo vytvořeno personální obsazení, které sledovalo zejména politické zájmy. Největší vliv zde uplatňovala zejména republikánská strana. Kontrola pozemkového úřadu vládou a parlamentem měla spíše formální charakter. Někteří kritici ze strany národní demokracie zpochybňovali práci úřadu i z hlediska naplňování účelu pozemkové reformy, konkrétně nedostatečné dbaní národního hlediska.

Pozemkový úřad rovněž prováděl odhad ceny vyvlastněné půdy pro účel náhrady. Současně přebíral a přiděloval zabraný majetek. Jak jsem již uvedla výše, samotným zabráním majetku nevznikalo automaticky vlastnické právo státu, nýbrž stát pouze měl oprávnění s dotyčným majetkem disponovat a případně při splnění zákonných podmínek jej nabývat do vlastnictví.

Posledním zákonem dotvářející rámec první pozemkové reformy byl náhradový zákon, který stanovil mimo jiné způsob ocenění zabraného majetku pro pozemkový úřad. Náhradový zákon pro stanovení výše náhrady za zabraný majetek vycházel z cen pozemků mezi léty 1913-1915 bez ohledu na devalvaci měny. Nebralo se v potaz množství investic, hodnota, za který se majetek v určité době pořizoval, ani zhodnocení majetku. Použitý parametr pro stanovení náhrady ve výsledku způsobil, že výše této náhrady odpovídala zhruba jedné třetině ceny, za kterou by se dotčené pozemky v průběhu roku 1921 a následujících let jinak mohly v rámci běžného obchodního styku prodat.

Současně náhradový zákon v ustanovení § 35 a § 36 stanovil výjimku z převzetí za náhradu. Bez náhrady se měl dle zákona převzít majetek příslušníků nepřátelských států a majetek bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské. Jelikož však byly uzavřeny mírové smlouvy, tak se nakonec podle ustanovení náhradového zákona nepostupovalo a pro převzetí se použila úprava těchto smluv. Majetek nadací, které byly ministerstvem zrušeny, a které spočívaly na právech tehdy již zrušeného šlechtictví, byl na základě § 36 náhradového zákona převzat bez náhrady.

Pro úplnost této podkapitoly bych ráda ještě uvedla jeden z nedostatků celkové právní úpravy tzv. první pozemkové reformy, a to nevytvoření určitého časového harmonogramu průběhu této pozemkové reformy. Tato skutečnost zakládala právní nejistotu, jež se mohla projevit ve zmenšení investic do výroby v jednotlivých hospodářských usedlostech a v konečném důsledku i ve snížení hospodářské produktivity. Většina statkářů si musela pokládat otázku, zda se jim vyplatí činit investice do hospodářského zařízení, např. zemědělských strojů, popř. i jiné investice spočívající ve zhodnocování pozemku, např. meliorace, pokud jejich pozemkový majetek nebyl během jisté doby stále ještě podroben záboru.

2.3. Naplnění první pozemkové reformy

2.3.1. Průběh realizace první pozemkové reformy

„Očekávali jsme všichni, že pozemková reforma rozřeší důležité problémy: národní, hospodářský a sociální. Tento předpoklad nás zklamal: po stránce národní nás provádění pozemkové reformy poškodilo (příděl dlouhodobých pachtů v zněmčeném území), po stránce hospodářské rovněž, neboť zmenšilo výrobu, stejně tak i po stránce sociální, poněvadž rozvířilo po venkově sociální boj, ba namnoze vyvolalo hnutí bolševické.“²²

Od roku 1919 doprovázely realizaci tzv. první pozemkové reformy značné stávkové a demonstrace odborových hnutí. Nejaktivnější se stal v tomto směru sociálně

²² Ústřední výkonný výbor Čsl. Národní Demokracie za součinnosti zemědělského odboru a Rolnické Jednoty. *Anketa o pozemkové reformě*. Praha: Tiskový odbor Čsl. Národní Demokracie, 1922. s. 14.

demokratický odborový svaz zemědělského a lesnického dělnictva, jehož stoupenci upřednostňovali znárodnění a následné přidělení zabrané půdy družstvům nad vyvlastněním za náhradu.²³

Sociální tlak vyvrcholil o rok později, kdy v některých místech docházelo i k neoprávněnému zabrání pozemků, např. u Kolína, Brandýsu nad Labem či Kouřimi.

Pozemkový úřad pod vlivem okolností musel začít s přiděly co možná nejrychleji, proto provádění tzv. pozemkové reformy rozdělil do dvou fází, přičemž při první (nouzové) fázi bylo přiděly rozděleno na 10% ve výsledku celkově přidělené půdy, včetně přidělení pozemků pro výstavbu sokoloven a jiných zařízení společenských organizací.

K provádění tzv. první pozemkové reformy pozemkový úřad vytvořil jedenáct obvodových úřadoven pro jednotlivé kraje. V Praze byly navíc zřízené různé odbory, např. kuratorium fondu řešící otázku zaměstnanců z velkostatků připadajících do záboru, nebo kuratorium fondu československých legionářů, a dále rozhodčí komise a poradní sbor.

V prvé řadě bylo nutné učinit soupis veškerého majetku, který bude zabrán, včetně případných výjimek ze záboru. Při samotném přidělování půdy byl kladen důraz zejména na formu tzv. drobného přidělu, tzn. přiděl maloročníkům, bezzemkům a sedlákům.

Vytváření tzv. zbytkových statků a nakládání s nimi sledovalo mimo jiné zájmy legionářů, členů organizací a různých tzv. zvláště zasloužilých osobností (např. Rudolfa Bechyně, který byl v roce 1915 zatčen a obviněn za velezradu, později stanul ve vedení sociálně demokratické strany a stal se ministrem; Jaroslava Preisse podporujícího československé odbojové hnutí, který byl později jmenován na post ředitele Živnobanky, a mnoha dalších). Ve svém důsledku se však rovněž jednalo převážně o politický nástroj zohledňující současně i zájmy vládnoucích stran.

Během několika prvních let tzv. první pozemkové reformy se neustále vedly spory o skutečný záměr této reformy a podobu její realizace, včetně neustálého se vracení k myšlence, že majetek o určité výměře bude odebrán bez náhrady. Součástí

²³ Mezi další významné svazy z té doby patřily Svaz československých velkostatkářů, Svaz německých velkostatkářů, Republikánský svaz československých statkářů a nájemců. Tyto svazy kritizovaly zejména pozemkový úřad a celkové zpolitizování pozemkové reformy.

propagandy Antonína Švehly a jeho agrární strany se na počátku první pozemkové reformy stalo heslo „Parcelace šmahem!“. Toto heslo je poměrně vystihující pro přípravu a naplnění samotné pozemkové reformy. Přijetí zákonné úpravy v rámci porevoluční horečky i v důsledku radikalizujících vlivů bylo příliš uspíšeno a ve výsledku tak nebyly dostatečně promyšleny hranice výměr pro zábor, výše přidělové ceny, důsledek záboru pro zaměstnance velkostatků, aj. Napjetí ve společnosti okolo těchto sporných otázek a samotného zvolání „Parcelace šmahem!“ vyvrcholilo v prezidentově novoročním projevu v roce 1922, kde mimo jiné T.G. Masaryk kritizoval příliš rychlé parcelování půdy, jeho důsledky pro hospodářství, postavení zaměstnanců zabraných velkostatků a politizované vedení pozemkového úřadu. Novoroční projev zdvihl vlnu nesouhlasu republikánské a agrární strany. Dvanáct dní poté prezident přijal na Hradě pětičlennou delegaci a své prohlášení poupravil do uhlazenější a mírnější podoby.²⁴

Pokud bych shrnula případné nedostatky tzv. první pozemkové reformy, jednalo by se v prvé řadě o problematiku přílišné parcelace zemědělské půdy, která sebou vždy přináší značné obtíže při obhospodařování. Například hospodárné využití motorových pluhů se v té době týkalo výměry větší než 300 ha, parních pluhů pak od 600 ha výše. Dále boj se škůdci je mnohem více efektivní na větší plošné výměře, a to i z důvodu, že vlastník jednoho pozemku nemá často účinné právní nástroje k ovlivnění chování vlastníka sousedního pozemku včetně povinnosti řádného hospodaření. Příliš velká rozdrobenost může snížit také zemědělskou produktivitu a současně mít vliv i na pokles průmyslové výroby, která je vázaná na dostatečné množství zemědělské půdy a s tím spojené produkce (např. lihovary, cukrovary). Ve svém důsledku může tedy ovlivňovat i celkový hospodářský růst. Také proto se zřejmě již krátce po přijetí právní úpravy tzv. první pozemkové reformy začala objevovat politická vize budoucí nutné právní úpravy týkající se dobrovolných zemědělských družstev (svým způsobem navrácení se

²⁴ Později (dne 28. října 1927) prezident republiky prohlásil v poselství sněmovně a vládě, že „*reforma vedle státního převratu, je největším činem republiky, je dovršením převratu a jeho vlastním uskutečněním. Naše pozemková je vskutku největší sociální reformou nové doby vůbec, jí provádí se konsolidace republiky do značné míry, a tím naše republika prokázala centrální Evropě a Evropě vůbec velkou službu*“ (zdroj DOSTÁL V. Agrární strana. Její rozmach a zánik. Brno: ATLANTIS, 1998. s. 119. ISBN 80-7108-133-7)

k velkostatkářské formě hospodaření). V případě lesní a rybníkářské půdy je rozdrobenost i neúčelná, navíc značná část rybníků připadla během první pozemkové reformy obcím, které jsou obecně většinou horšími hospodáři než jednotliví soukromí vlastníci, protože nehledí tolik na efektivitu a hospodárnost.

Současně se záborem velkostatků bylo třeba rovněž začít řešit situaci propuštěných zemědělských dělníků, kterým bylo sice umožněno podílet se na přídělech, ale jejich finanční možnosti jim to až na některé případy stejně nedovolily.

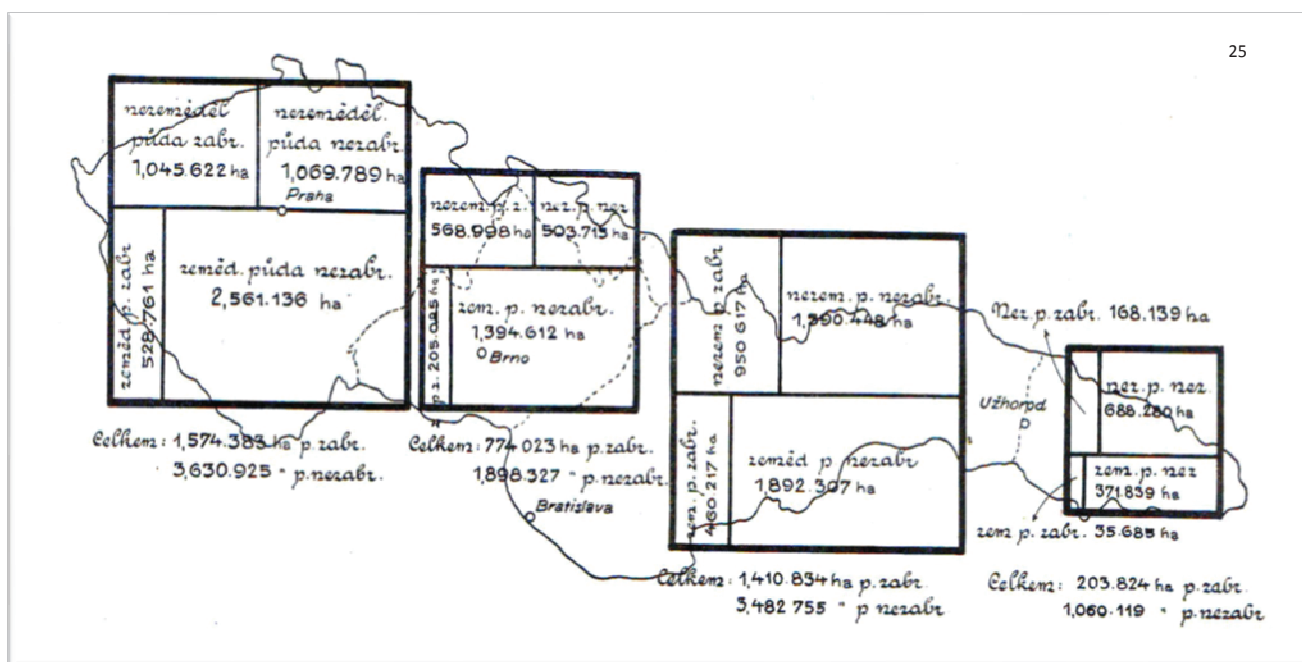
Dalším nastalým problémem v souvislosti s rozpadem latifundií (a s tím souvisejícím úbytkem finančních zdrojů) byla i v mnoha případech ukončená řádná údržba zámků a jiných kulturních památek, které začaly tak značně chátrat.

I v této době se s ohledem na zásahy politických stran do průběhu samotné pozemkové reformy (např. strany republikánské v případě ovlivňování vedení pozemkového úřadu) tato pozemková reforma částečně stala politickým nástrojem.

Na druhou stranu tím, že v důsledku tzv. první pozemkové reformy zaniklo do té doby dominující postavení aristokratické společenské vrstvy a její rozsáhlé vlastnictví latifundií, bylo posíleno postavení drobných rolníků, kovorolníků a statkářů, kteří byli nadále již oproštěni od pachtu. Jejich vazba na vesnici pouze posílila a zlepšila postavení československého venkova. Současné zřízení různých potravinářských družstev a závodů posílilo soběstačnost zpracovatelského zemědělského průmyslu. V Československu nastal značný sociální i hospodářský rozvoj.

2.3.2. Provedení první pozemkové reformy v číslech

Na základě údajů pozemkového úřadu v Praze z r. 1925 bylo k témuž roku v Československé republice zabráno celkem 2.733.376 ha nezemědělské půdy a 1.229.688 ha půdy zemědělské, přičemž záboru se netýkalo celkem 10.072.126 ha veškeré půdy.

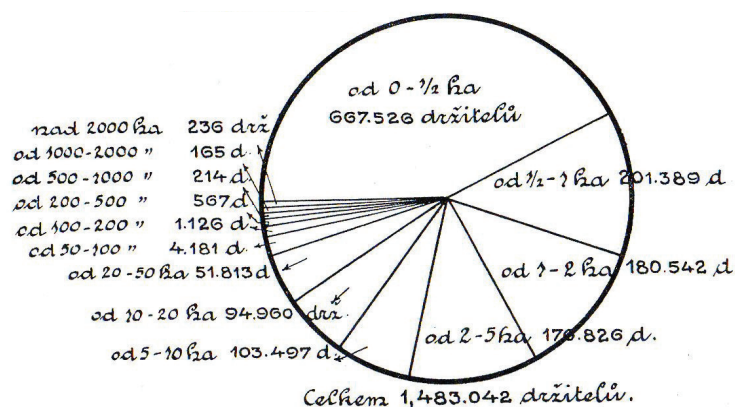

Na závěr první pozemkové reformy, tj. koncem 30. let 20. století, hodnota veškeré zabrané půdy ještě mírně vzrostla na celkovou výměru 4.066.221 ha, z toho 1.309.536 ha činila zabraná půda zemědělská, ze které více než polovinu tvořila ostatní půda, např. lesy, rybníky. Současně pod zábor spadalo celkem 786 velkostatků, přičemž největší podíl na souhrnné výměře veškeré zabrané půdy mělo 235 velkostatků v rozmezí 1.000 až 5.000 ha, tvořící 22,4% zabrané půdy, dále 47 velkostatků s rozlohou 5.000 až 10.000 ha a zabírající 14,8% půdy v záboru, a konečně 47 velkostatků s výměrou 10.000 až 50.000 ha obhospodařující okolo 37,5% zabrané půdy. Zbývajících 453 velkostatků o maximální výměře 1.000 ha se rozprostíralo na celkem 8,8% zabrané veškeré půdě. Největší latifundie o výměře 50.000 ha a více patřilo čtyřem vlastníkům a jednalo se v souhrnu o 16,4% veškeré půdy zabrané. Vlastníci výše uvedených velkostatků byli nejen šlechtici, ale ve velké míře i katolická církev. V několika případech, kde výměra velkostatků nepřesáhla 1.000 ha, se jednalo i o tzv. občanský velkostatek.²⁵

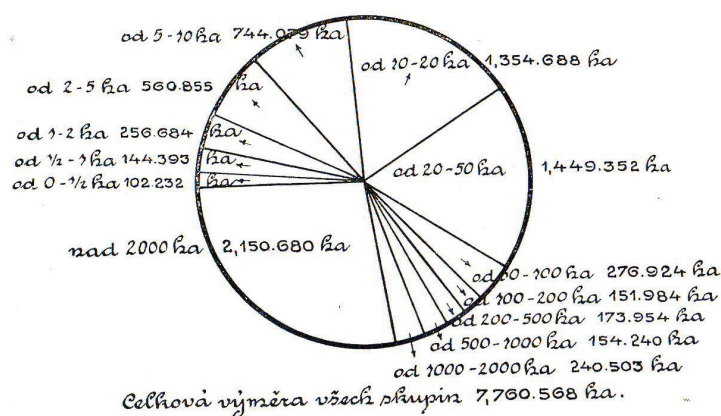
²⁵KÁRNÍK Z. *České země v éře první republiky (1918-1938): Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Libri, 2003. s. 465. ISBN 80-7277-195-7.

Proklamovaným cílem tzv. první pozemkové reformy bylo zejména přesun půdy z rukou vlastníků latifundií k rukám drobných rolníků a bezzemků tak, aby obhospodařovaná půda umožňovala plnohodnotné živobytí. Pokládám za důležité upozornit na skutečnost, že před počátkem realizace tzv. první pozemkové reformy obhospodařovaná půda do maximální výměry 2 ha představovala v souhrnu okolo 503.309 ha půdy připadající v celku na 1.049.457 držitelů. V roce 1925 pak přibylo po přidělu drobným držitelům půdy s výměrou nepřesahující 2 ha dalších 201.050 nových nabyvatelů. Viz následující grafy č.1,2,3.

Graf č. 1 znázorňuje počet držitelů v každé velikostní skupině (pro Čechy, Moravu a Slezsko)²⁶

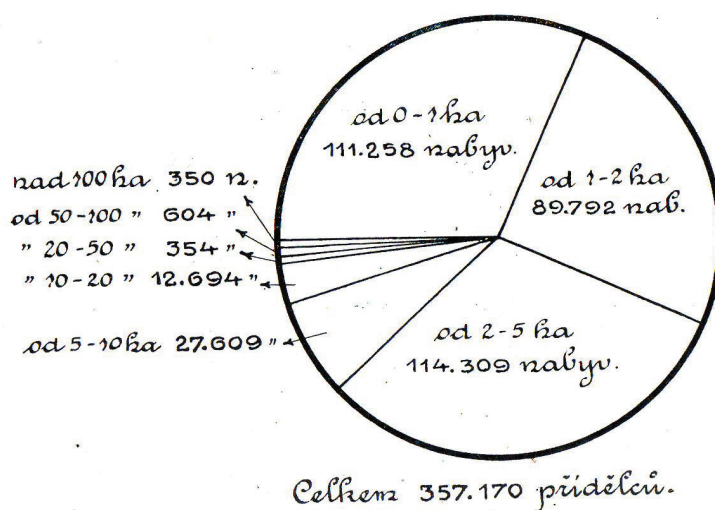
Graf č. 2 znázorňuje výměru půdy patřící k výše uvedeným jednotlivým velikostním skupinám (pro Čechy, Moravu a Slezsko)²⁷

²⁶ Zdroj obrázku: Státní pozemkový úřad. *Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech*. Praha: tiskem Rolnické tiskárny v Praze, 1925. s. 8, tabulka č.5 a).

²⁷ Zdroj obrázku: Státní pozemkový úřad. *Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech*. Praha: tiskem Rolnické tiskárny v Praze, 1925. s. 9, tabulka č.5 b).

Graf č. 3 znázorňuje počet nabyvatelů půdy po získání přidělu o dané výměře – stav k roku 1925 (pro Čechy, Moravu a Slezsko)²⁸

Z výše uvedeného lze dovozovat, že půdní fond byl v Československu poměrně roztržštěn, bez dalšího by tak zřejmě bylo dáno za pravdu četným kritikům tzv. první pozemkové reformy, že uskutečněné změny v držbě půdy budou mít negativní dopad na růst zemědělské produkce. Opak se však stal pravdou. Tato pozemková reforma nebyla provedena důsledně, což ve výsledku znamenalo pouze omezení velkostatků, ale nikoliv jejich likvidaci. Dále měla na růst výnosů zemědělské výroby vliv rostoucí mechanizace, chemizace, používání šlechtěného osiva a slučování vlastníků v různá nákupní, zpracovatelská a prodejní družstva. Zemědělská výroba tak i přes provedenou změnu v držbě půdy prudce stoupala.

V oblasti zabránění a následného přidělení půdy byla ve výsledku tzv. první pozemková reforma přes své velké počáteční ambice naplněna do konce 30. let 20. století pouze částečně. Bylo tomu tak zejména díky řadě udělených výjimek ze záboru. Kupříkladu, tím že si vlastník mohl požádat o ponechání si půdy přesahující výměru 250 ha (maximálně ale do 500 ha), bylo ze záboru vyňato kolo 500.000 ha. Zákonná úprava reformy dále dovolila vlastníkům nechat si kulturní a přírodní památky. Ve svém

²⁸ Zdroj obrázku: Státní pozemkový úřad. *Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech*. Praha: tiskem Rolnické tiskárny v Praze, 1925. s. 28, tabulka č.20 b).

důsledku tato výjimka stanovila mimo zábor půdy o rozloze cca 1 milion ha. Současně bylo vytvořeno až 2.000 tzv. zbytkových statků s výměrou okolo 100 ha.²⁹

2.3.3. Vliv uskutečnění první pozemkové reformy na aristokracii v Československé republice

Jak jsem již uvedla výše jedno z hlavních hledisek, které ovlivnilo přijetí a průběh tzv. první pozemkové reformy bylo hledisko národní. Jedním z hlavních cílů, které byly proklamovány již na počátku této pozemkové reformy, tedy byla odvěta pobělohorských událostí. Mělo jít o odplatu několikasetleté poroby ze strany habsburské monarchie a aristokratů, kteří dostali rozsáhlá panství za své služby panovníkovi. Na latifundisty bylo nahlíženo jako na německou prorakousky smýšlející šlechtu. Ale bylo tomu skutečně tak? Mnohé šlechtické rody již s ohledem na jejich přesvědčení či jejich vazby na České země lze jen těžko výhradně označit za německou aristokracii, např. rod Schwarzenbergů, Kinských, Lobkoviců aj.

Josef Pekař, který shrnul své úvahy týkající se role šlechty v tzv. první pozemkové reformě ve svém díle *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*, poukazuje na skutečnost, že ačkoliv byla značná část statků, které byly u nás po pobělohorských událostech zkonfiskovány, skoupena převážně šlechtici z českých rodů, převažovalo v českém národu chápání této půdy jako půdy uloupené českému lidu rukou německou. Co se týče otázky projevoování podpory šlechty habsburské monarchii nelze na problematiku nahlížet pouze povrchně. Jak upozorňuje Pekař, šlechtické rody byly mnohočlenné, a tak se nejednou stalo, že na konci pobělohorské revoluce v letech 1618-1620 jeden bratr, který bojoval proti Habsburskému rodu, stanul na popravišti, nebo odešel do exilu, kdežto druhý bratr téhož rodu získal podporou monarchy slávu a bohatství. Mezi takové aristokratické rody lze uvést jako příklad rod Černínů nebo rod Kinských.³⁰

²⁹ JUŘÍK P. *Jihočeské dominium. Rožmberkové, Eggenbergové, Schwarzenbergové a Buquoyové v jižních Čechách*. Praha: nakladatelství Libri, 2008. s. 227. ISBN 80-7277-359-3.

³⁰ PEKAŘ J. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. II. Vydání. Praha: nakladatelství VESMÍR, 1923.

Zákony tzv. první pozemkové reformy byly v letech 1919-1920 přijímány Revolučním národním shromážděním, které se skládalo výhradně z českých a slovenských politiků bez jakékoliv účasti německých politických stran. Ti byli tak ve výsledku zcela vyloučeni z možnosti ovlivnit stanovení podmínek jejího budoucího průběhu. Nebylo jim ani umožněno, aby alespoň někteří jejich zástupci stanuli do vedení pozemkového úřadu. Mezi nejvýraznější německé strany z té doby lze zařadit radikálnější německou sociální demokracii a Bund der Landwirte, tzv. německé agrárníky. Tito němečtí agrárníci byli, oproti německým sociálním demokratům, ochotni se v daném případě postavit na stranu jak drobného pachtýře, tak i německého velkostatkáře, ovšem s ohledem na konkrétní okolnosti. Zasazovali se o zrušení výsad aristokracie v lovu a rybaření. Trvali však na zachování velkostatků za situace, že část majetku bude odprodejem přenechána malým rolníkům, zemědělským dělníkům ale i vojenským invalidům.

Jedním z argumentů, proč připravit šlechtu o své postavení a vliv na jejich panství, bylo mimo jiné i to, že byla údajně špatným hospodářem. Na vysoké škole bylo např. K. Marušákem na počátku tzv. první pozemkové reformy přednášeno v souvislosti se šlechtou a touto pozemkovou reformou následující: „*Všude tam, kde jest silný velkostatek, jest slabý, chudý a zaostalý kraj a chudý lid. Velkostatek zaměstnává málo lidí trvale, potřebuje ponejvíce lidí sezonní a oboje platí pramizerně. I trvale zaměstnávaný personál, služebnictvo, kočí a deputátníci stačí opatřiti si ze svých příjmů jen to nejnútnejší k živobytí a ošacení... Za poskytnutý výdělek nemožno trvale žít, ani dost rychle umřít... Známo jest na příklad, že český jih, kde převládá panství Švarcenberské, má lidnatost úžasně, při tom ale největší vystěhovalectví, chudobu a hospodářskou zaostalost...*“³¹ S tímto tvrzením zásadně nesouhlasím. Lze v něm velmi dobře spatřovat účelovost a dogmatismus. Kupříkladu výše uvedený rod Schwarzenbergů vykonával nad svým panstvím odbornou a pečlivou správu, jak lze ostatně dohledat nejen v archivních listinách. Zaměstnanci tohoto rodu byli důsledně vybíráni a po určité době přezkušováni. Synové těchto zaměstnanců byli knížetem finančně podporováni na studiích. Do 30. let 20. století rodiny zaměstnanců dokonce obdržely naturální byty, dostávalo se jim přidělu mléka, piva, ryb, pšenice, soli aj. Platy

³¹ MARUŠÁK K. *Šlechta, velkostatek a pozemková reforma*. Brno: nakl. A. Píša, knihkupec České vysoké školy technické v Brně, 1919. s. 32-33.

byly rozděleny do několika tříd. O Vánocích dostávali zaměstnanci příplatek. Správa panství tohoto šlechtického rodu měla i svou hierarchii. Na vrcholu stála ústřední kancelář knížete. Za rozpočet, finanční správu a za nemocenské penzijní pojištění měla odpovědnost ústřední účtárna. Na oblasti správy, které se členily na základě jednotlivých odvětví, a to na průmysl, lesnictví, rybníkářství a polní hospodářství, dohlížely tzv. inspektoráty. O špatné správě ze strany šlechty lze tedy důvodně pochybovat.

Další rozporuplnou oblastí se stala otázka zabránění lesní půdy. Mělo se jednat o cca 2 a půl milionu ha lesa, a dalších 700.000 ha lesní půdy na Slovensku a Podkarpatské Rusi.³² Lesy měly být v prvotních návrzích přiděleny obcím nebo několika zájemcům do společného vlastnictví. Až následně se začalo uvažovat o státu jako novém nabyvateli. Zajímavá je skutečnost, že lesy byly v ostatních zemích Evropy, vyjma Ruska, ponechány svým vlastníkům. Kritici shledávali zábor lesů jako neúčelný a ve výsledku pro národní hospodářství ztrátový. Stát bude vždy oproti soukromému vlastníkovi pasivnější hospodářem.

I když nebylo sporu, že jedním z nejdůležitějších proklamovaných cílů realizace první pozemkové reformy byla odplata nebo odčinění křivd pobělohorských, nelze opomenout i další cíle. Například dr. Viškovský, předseda Pozemkového úřadu, za jeden z hlavních cílů označil mimo úkol odvetný také vytvoření zcela nového systému zemědělství a s tím související nutnost zohlednit hospodářskou a sociální potřebu.

Bohužel obecně nebyly ve větší míře vedeny konkrétní statistiky, které by proklamovaly konečnou výši zabraného majetku německým velkostatkářům. V díle Jihočeské dominium Pavel Juřík uvádí, že německé šlechtě v rámci záboru bylo obecně odebráno 42% pozemkového majetku, více však dostupné zdroje neuvádí, proto se domnívám, že v rámci provádění reformy bylo národní hledisko zatlačeno do pozadí a velkostatky byly zabírání bez ohledu na národnost vlastníka. Ačkoliv je nutné doplnit, že při udělování výjimek ze záboru byli upřednostňováni čeští velkostatkáři.³³

³² PEKAŘ J. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. II. Vydání. Praha: nakladatelství VESMÍR, 1923. s.47.

³³ JUŘÍK P. *Jihočeské dominium. Rožmberkové, Eggenbergové, Schwarzenbergové a Buquoyové v jižních Čechách*. Praha: nakladatelství Libri, 2008. ISBN 80-7277-359-3.

Vliv šlechty byl tedy uskutečněním tzv. první pozemkové reformy spolu s přijetím zákona č. 61/1918 Sb., jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly, výrazně oslaben, ale nebyl zcela potlačen. Nesporná je ovšem likvidace aristokracie jako společenské elity. Odlišný národnostní přístup mohl mít nakonec i svůj podíl na vývoji událostí ve 30. letech.

Závěrem této podkapitoly bych ráda uvedla slova Josefa Pekaře: *„Řeknete: revoluce! Vím jako historik, co dovede revoluce, zejména je-li to opravdová revoluce a nejenom imitace. Proto bych také porozuměl smyslu hesla: vezeme bohatým, čeho mají přebytek, a rozdělíme chudým; poznáte ostatně, že nejsem nijak zásadně proti pozemkové reformě. Ale nejde mi nikterak na mysl, proč česká revoluce ty pravé kapitalistické velryby a finanční a průmyslové magnáty, zmohutnělé v zemi teprv od půl století, ty, kteří celkem vždy a všude stáli v táboře protičeském, nechala s Pánem Bohem na pokoji a proč soustředila svou revoluční horlivost jen proti velkostatkářské šlechtě, která je vkořeněna v půdu českou od staletí a která po staletí nesla její dějiny, proti šlechtě, jejíž statky byly v jistém smyslu dávno socializovány (generace úředníků a zřízenců, často dědičné, seděly na nich takřka jako spoluuživatelé jejich), a která, přes mnohé vady a hříchy své, získala si o český národ veliké, nepopíratelné zásluhy?“*³⁴, která mají dle mého názoru vypovídající hodnotu zejména pro počáteční fázi tzv. první pozemkové reformy. Domnívám se však, že v průběhu realizace této reformy bylo od proklamovaného národního hledisko ve značné míře upuštěno a zejména vlivem pragmatismu byla tato pozemková reforma nakonec uskutečněna při zachování hospodářských celků umožňujících racionální obhospodařování. I když účelu oslabení postavení aristokratické vrstvy mohlo být dle mého názoru dosaženo i při zachování větší obhospodařované plochy než 500 ha, včetně lesů a rybníků.

³⁴ PEKAŘ J. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. II. Vydání. Praha: nakladatelství VESMÍR, 1923. s.23-24.

3. Doba nesvobody a její vliv na pozemkovou držbu a majetkové vlastnictví obecně

Nastolení totalitního režimu u nás se mimo jiné projevilo i v hospodářské oblasti. Využívání veškerých zdrojů bylo podřízeno cílům Německé říše. V roce 1942 byly vyklizeny četné zemědělské oblasti ve středních Čechách a na Moravě, např. okolí Sedlčan, Benešova a Vyškova. Místním obyvatelům byly německými okupačními orgány konfiskovány pozemky včetně postavených budov za účelem výcviku zbraní jednotek SS. Současně byla ve prospěch okupační správy převedena převážná část československého státního majetku. Dále okupační orgány konfiskovaly zejména židovskou půdu a ostatní majetek. Ve velké míře byly německými okupačními orgány využívány německé trestní normy a soudní rozhodnutí. K převodům majetku docházelo nejednou i na základě záborového zákona.³⁵

Mezi první právní akty, které pak na již osvobozeném území upravily majetkové poměry, patřily zejména dekrety presidenta republiky, nařízení vlády a vyhlášky ministerstev. Tyto dekrety se zabývaly otázkou majetkových vztahů, v nichž jako subjekty těchto vztahů vystupovali někteří Němci, Maďaři a dále osoby označené jako „osoby státně nespolehlivé“, „zrádci“ nebo „kolaboranti“.

Dekretem presidenta republiky č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, byla prohlášena neplatnost veškerých majetkových převodů a majetkoprávních ujednání učiněných po 29. září 1938 pod tlakem okupace či národní, rasové nebo politické perzekuce, a jejichž předmětem byl ať už státní, obecní nebo soukromý, movitý či nemovitý majetek. Ustanovením § 2 tohoto dekretu se pro účely budoucí konfiskace nebo znárodnění nad majetkem tzv. osob státně nespolehlivých, které byly blíže specifikovány v § 4 tamtéž,

³⁵ Zápisy učiněné v pozemkových knihách z této doby byly později odstraňovány soudem na základě dekretu presidenta republiky č. 124/1945 Sb., o některých opatřeních ve věcech knihovních. (KUKLÍK J. *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Praha: Linde Praha, a.s. - Právnické a ekonomické nakladatelství Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2002. s. 312. ISBN 80-7201-352-1)

stanovila národní správa. Obsahově tento dekret navazoval na vládní prohlášení o majetkových převodech, provedených pod tlakem nepřátelské okupace ze dne 17. října 1941 a deklaraci uzavřenou spojenci dne 5. ledna 1943.³⁶

Podle dekretu presidenta republiky č. 5/1945 Sb. se ve spojitosti se zákonem č. 128/1946 Sb., o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vzcházejících, mělo začít uskutečňovat navracování majetku oprávněným osobám, kterým byl majetek během okupace násilně odebrán, anebo které byly majetko-právním jednáním jinak poškozeny.

Konfiskace a urychlené rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa byla uskutečněna na základě dekretu presidenta republiky č. 12/1945 Sb. ze dne 21. června 1945. Již v rámci přípravných prací bylo zřejmé, že chystané zásahy do majetku vybraných skupin obyvatel budou muset být v souladu s budoucí pozemkovou reformou týkající se mimo jiné revize předválečné pozemkové reformy. Dekret č. 12/1945 Sb. nabyl účinnosti pouze v zemi České a Moravskoslezské. Na Slovensku byla přijata odlišná právní úprava, a to nařízením předsednictva Slovenské národní rady (dále jen „SNR“) č. 104/1945 Sb. n. SNR. Rozdíl spočíval například v zohlednění státní příslušnosti.³⁷

Na základě ustanovení § 1 dekretu č. 12/1945 Sb. byla na našem území pro účely budoucí pozemkové reformy konfiskovaná zemědělská půda ve vlastnictví:

- „a) všech osob německé a maďarské národnosti bez ohledu na státní příslušnost,*
- b) zrádců a nepřátel republiky jakékoliv národnosti a státní příslušnosti, projevivších toto nepřátelství zejména za krize a války v letech 1938 až 1945,*
- c) akciových a jiných společností a korporací, jejichž správa úmyslně a záměrně sloužila německému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům“³⁸.*

³⁶ Dekret presidenta republiky č. 5 ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetko-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. In *Sbírka zákonů*. 1945, částka 4, s. 7.

³⁷ KUKLÍK J. *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Praha: Linde Praha, a.s. - Právnické a ekonomické nakladatelství Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2002. ISBN 80-7201-352-1.

³⁸ Dekret presidenta republiky č. 12 ze dne 21. června 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. In *Sbírka zákonů*. 1945, částka 7, s. 17.

Na návrh místní rolnické komise příslušné národní výbory vykonávaly potřebná šetření, např. šetření národnosti. Poté byly konkrétní osoby, kterých se konfiskace týkala, označeny tzv. konfiskační vyhláškou na úředních deskách. Výjimka z konfiskace mohla být udělena příslušným okresním národním výborem pro osoby německé a maďarské národnosti v případě, že se tyto osoby aktivně zúčastnily boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky.

Zemědělský majetek, který podléhal konfiskaci, byl v dekretu č. 12 vymezen v ustanovení § 4. Za účelem správy nad tímto konfiskovaným majetkem byl v souladu s § 6 tohoto dekretu zřízen při ministerstvu zemědělství Národní pozemkový fond. Bližší právní úprava fondu byla přijata vládním nařízením č. 70/1945 Sb. ze dne 3. září 1945.

Národní pozemkový fond poté přiděloval půdu ze zemědělského konfiskovaného majetku do vlastnictví okruhu osob uvedených ve výčtu v § 7 dekretu č. 12. Skupina oprávněných osob byla o necelý měsíc později rozšířena, dalo by se říci, prováděcím dekretem č. 28/1945 Sb., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci. Tímto dekretem presidenta republiky (č. 28) bylo upraveno zejména přidělové řízení a příslušná úhrada a zápisy v pozemkové knize.

„V letech 1945-1947 byl v českých zemích celkem konfiskován majetek v rozloze téměř 1.400.000 ha zemědělské a 1.000.000 ha půdy lesní. Do konce roku 1947 se především v pohraničí usídlilo na 150.000 uchazečů o půdu, kterým bylo přiděleno 1.200.000 ha půdy. V úrodných a atraktivních oblastech proběhlo osídlení relativně úspěšně, problémy se však objevily především v horských a podhorských oblastech, kde byla hustota osídlení velmi nízká, a některá místa zůstala po odchodu Němců neobydlena.“³⁹

³⁹ KUKLÍK J. *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Praha: Linde Praha, a.s. - Právnícké a ekonomické nakladatelství Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2002. s. 312. ISBN 80-7201-352-1.

Dne 25. října 1945 byl přijat dekret presidenta republiky č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a o Fondech národní obnovy, jehož cílem byla konfiskace bez náhrady nejen movitých a nemovitých věcí ale i majetkových práv (např. pohledávek, nehmotných práv aj.), které byly ve vlastnictví subjektů uvedených v § 1 tohoto dekretu ke dni faktického skončení okupace nebo ke dni nabytí účinnosti tohoto dekretu, tj. 30. října 1945. Rovněž byly dekretem umožněny výjimky z konfiskace. Jednak se mohlo jednat o část movitého majetku, která je nutná k uspokojení životních potřeb nebo k osobnímu výkonu zaměstnání, a jednak o majetek, o který lidé přišli po 29. září 1938 vlivem okupace či persekuce osoby jiné než ty stížené konfiskací v souvislosti s § 1 dekretu č. 108.

Pro účely konfiskace na základě dekretu presidenta republiky č. 108/1945 Sb. byl přijat soubor prováděcích podzákoných předpisů. Nejčastěji se jednalo o směrnice ministerstva vnitra, např. směrnice č. 401 Úředního listu 1946 ze dne 7. února 1946. Nejprve bylo třeba sepsat veškerý majetek, o kterém se dalo důvodně předpokládat, že bude konfiskován. Nejčastěji soupisy majetku prováděli pověřeni referenti místního národního výboru, ale činili tak rovněž místní obyvatelé. Spolu s tímto soupisem se v podobě hlášení předkládalo příslušným okresním národním výborům i stručné odůvodnění konfiskace a návrh důkazních prostředků. Konečné rozhodnutí o konfiskaci mělo podobu tzv. konfiskačního výměru, který byl nejčastěji vyhlášován jako veřejná vyhláška. Proti konfiskačnímu výměru bylo v dané lhůtě možné podat i opravné prostředky (námitky proti vyjmutí z konfiskace, odvolání, nebo stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu). Konfiskace se následně vyznačovala u dotčeného majetku ve veřejné evidenci, zejména pak v pozemkových knihách.

Prozatímní správou, vypořádáním závazků váznoucích na konfiskovaném majetku a posléze přidělením tohoto majetku byly pověřeny Fondy národní obnovy.

Co se týče majetku spolků, tak na základě ustanovení § 1 dekretu presidenta republiky č. 81/1945 Sb., o některých opatřeních v oboru spolkovém, se rušily nařízení a opatření, které měly za následek rozpuštění některých spolků, a následně mohly okresní národní výbory dotčeným spolkům vydat dříve zajištěný majetek. Spolky si rovněž směly zažádat o obnovení činnosti. Současně se rozpustily německé, maďarské a jiné spolky, kterých se týkal dekret presidenta republiky č. 5/1945 Sb., o kterém se zmiňuji výše.

Jako další významné právní nástroje, které v té době zapříčinily značné změny v majetkových vztazích, shledávám znárodnovací dekrety presidenta republiky č. 100, 101, 102 a 103 ze dne 24. října 1945. Jednalo se konkrétně o dekret presidenta republiky č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků; dekret presidenta republiky č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského; dekret presidenta republiky č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank a dekret presidenta republiky č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven.

Na závěr této kapitoly bych chtěla shrnout hlavní poválečné pilíře právní úpravy mající významu zejména pro držbu půdy v souladu s výše uvedeným.

Zprvde dekretem presidenta republiky č. 5/1945 Sb. měl být zajištěn majetek zejména Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů pro účely konfiskace. Současně s tím bylo třeba zajistit plynulou zemědělskou výrobu, aby se nadcházející změny v držbě zejména zemědělského majetku neodrazily v národním hospodářství. Posléze bylo možné daný majetek konfiskovat a následně jej rozdělit převážně mezi české zemědělce. Jelikož však byl v pohraničí nedostatek těchto zájemců, byli sem hlavně čeští drobní zemědělci a bezzemci organizovaně přesunováni z vnitrozemí. Mimo ně však v rámci osidlovacího plánu byly některé zemědělské usedlosti zejména na území Moravy přiděleny rovněž českým partyzánům z jugoslávské armády, ze Zakarpatské Ukrajiny a také příslušníkům československého vojska. Na území Čech, Moravy a Slezska byli také umisťováni uchazeči ze Slovenska a někteří čeští zemědělci z Polska. Současně byl ustanoven Národní pozemkový fond jako správce konfiskované půdy, která byla tedy v budoucnu využívána pro přidělovou a osidlovací akci.

Na chápání konfiskace půdy lze nahlížet jako na jistou formu národně-revoluční očisty a s tím spojenou určitou válečnou reparaci, tedy náhradu válečných škod. Jinou otázkou ovšem je naplnění cílů v praxi. Úsudek, zda tak bylo učiněno ve všech případech v přiměřené míře či nikoliv, si musí udělat již každý z nás sám, ovšem mělo by se tak dít s přihlédnutím na historické souvislosti.

4. Pozemková reforma po roce 1945

Historii pozemkových reforem v Československé republice lze rozdělit na dvě základní období. Jednak první historické období, které se datuje mezi roky 1918-1938, a ve kterém probíhala předválečná pozemková reforma - tzv. první pozemková reforma, jednak druhé období počínající rokem 1945, ve kterém probíhala poválečná pozemková reforma.

Dr. Ing. Jiří Koťátko ve svém díle *Pozemková reforma v Československu* shrnuje výsledky první pozemkové reformy a uvádí, že nebylo ani v jednom případě údajně využito ustanovení § 14 záborového zákona, který umožňoval pozemkovému úřadu v jistých případech vyvlastnit půdu pod výměru stanovenou v § 2 tamtéž. Upozorňuje dále na hojný počet udělovaných výjimek ze záboru na základě ustanovení § 11 záborového zákona, díky kterým bylo ve svém důsledku vyňato ze záboru okolo 1.000.000 ha půdy. Zhruba dalších 1.000.000 ha vyjmuté půdy ze záboru tvořily výjimky na základě § 20 přidělového zákona. V roce 1935 pak byly navíc uzavírány tzv. generální dohody mezi pozemkovým úřadem a velkostatkáři týkající se odložení záboru přes 300.000 ha půdy o 20 až 30 let.⁴⁰

Obecně vzato není pochyb o tom, že tzv. první pozemková reforma nebyla důsledně a plně realizovaná. Z dobové literatury (zvláště pak „poúnorové“) je jasně patrné, že její částečné naplnění bylo považováno za hrubou chybu, která ve výsledku způsobila škodu státu i národu. Je nutné upozornit, že na tato tvrzení se musí nahlížet z pohledu historických souvislostí a s ohledem na tehdejší politické cíle. A v souvislosti s výše uvedeným není rovněž pochyb, že dokončení realizace předválečné pozemkové reformy se stalo nakonec jedním z hlavních cílů pozemkové reformy po roce 1945, což bylo nakonec i veřejně proklamováno, když si Gottwaldova vláda sama stanovila jako jeden z článků pracovního programu vyhlášeného v červenci 1946 provedení revize první pozemkové reformy. Na základě tohoto pracovního programu začal ministr zemědělství Julius Ďuriš na podzim téhož roku následně činit potřebné kroky pro přijetí příslušné právní úpravy. Ministerstvem zemědělství byly tedy nakonec předloženy návrhy šesti zákonů. Jednalo se např. o zákon o revisi pozemkové reformy, tzv. scelovací zákon, zákon o myslivosti, o zákon týkající se zaknihování přídělů půdy

⁴⁰ KOŤÁTKO J. *Pozemková reforma v Československu*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1949.

z konfiskovaných velkostatků aj. Ministr Ďuriš předložil následně směrnici osnovy navrhovaného zákona o revisi první pozemkové reformy k diskusi do všech obcí. Namísto podpory se však rozpoutala vlna odporu proti navrhované zákonné úpravě, a to nejen ve městech a na vesnicích ale i v samotné vládě a sněmovně a také v tisku. O necelý rok později se nakonec díky masivní politické kampani komunistické strany, vedené zejména na vesnicích, podařilo dne 11. července 1947 přijmout v Ústavodárném Národním shromáždění zákon č. 142/1947 Sb., o revisi první pozemkové reformy (dále jen „zákon o revizi“).

Výdobytkem opozice bylo na základě ustanovení § 2 tohoto zákona o revizi svěření pravomoci rozhodovat o jednotlivých případech revize tzv. revizní komisi. V personálním složení těchto komisí se mělo promítnout rovnoměrné zastoupení politických stran Národní fronty. I když nutno doplnit, že při naplňování samotné revize od ledna 1948 ministerstvo zemědělství k jednání revizní komise zvalo i několik set členů rolnických komisí. Pod silicím tlakem bylo ve výsledku posíleno a upřednostňováno stanovisko strany komunistické.

Dále se podařilo do ustanovení § 6 zákona o revizi prosadit, že u zbytkových statků, které projdou revizí, bude vždy vlastníkovi ponecháno 50 ha zemědělské půdy. Dne 21. března 1948, tedy krátce po únoru 1948, byla však stanovená výměra 50 ha zrušena a novelou revizního zákona č. 44/1948 Sb. se mohl zbytkový statek bez omezení, jestliže byla místní potřeba půdy k uspokojení oprávněných uchazečů naléhavá, nebo pokud si tak žádal veřejný zájem, na návrh rolnické komise převzít i celý. Na základě uvedené novely revizního zákona se poté rozhodovalo nejen v nových případech revize, ale také znovu v případech již jednou rozhodnutých.

Pro účely poválečné pozemkové reformy byla v hojně míře převzata právní úprava z doby první republiky, obzvláště pak některá její ustanovení, která byla účelově vykládána. Pro představu uvádím právní stanovisko z roku 1952 k záborovému zákonu v souvislosti s revizním zákonem právního odboru ministerstva zemědělství, jehož záměrem bylo posílení vlivu státní správy na dispozice s půdou. *„V rámci tohoto zákona provádí se dosud podle § 7 schvalování, zcizení, dělení, zavazení, pacht a nájem dříve zabraného majetku. Provedené dispozice bez souhlasu jsou neplatné. Tato schválení provádí IX. Odbor ministerstva zemědělství a jde v podstatě o celou řadu starých smluv, o případy zkráceného přidělového řízení. Jsou to smlouvy, které bud'*

dříve ke schválení předloženy nebyly, nebo v důsledku zákazů okupantů nebyly schváleny, či se průběhem let ztratily. Schvalování samo jest často pouze záležitostí formální- otázkou knihovního pořádku- neboť se často potvrzuje již desítky let trvající stav faktický. Udělením tohoto souhlasu podle § 7 ukládáme nabyvateli další podmínky obmezení volné dispozice (nutnost dalšího schválení při zcizení) a dále předepisujeme podle § 61 zák. č. 81/1920 Sb. 10% poplatek kolonizační z tržní ceny...“⁴¹

Záměrem revize tzv. první pozemkové reformy bylo tedy zejména zrušení či změna tzv. generálních dohod týkající se odkladu provedení této pozemkové reformy, dále likvidace zbylých velkostatků vyvolané cíleným přezkumem rozhodnutí o propuštění ze záboru podle § 11 druhé věty záborového zákona a rozhodnutí o ponechání zabrané půdy podle § 20 přídělového zákona při současném snížení výměry propuštěné nemovitosti podle § 11 věty první záborového zákona na maximální hranici 50 ha, a také likvidace zbytkových statků a rovněž postižení revizí církevních velkostatků.

Již po sklizni roku 1948 drobní přídělci počali obhospodařovat převzatou půdu zbytkových statků, velkostatků jakož i církevních velkostatků, ovšem zásadní převody majetku se začaly uskutečňovat až při realizaci zákona č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě (trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě) (dále jen „zákon o nové pozemkové reformě“).

Zákon o nové pozemkové reformě vymezil dvě základní skupiny vlastníků půdy. Jako odlišující kritérium zvolil zákonodárce výkon práce na vlastní půdě. Tento ukazatel byl zvolen účelově k naplnění proklamovaného cíle nové pozemkové reformy, tj. „půda patří těm, kdož na ní pracují“. Vlastníci půdy tak byli rozděleni na tzv. výkonné zemědělce a vlastníky, kteří na půdě sami trvale nepracují. Použití výrazu „trvale“ mělo zamezit podřazování do kategorie dotčených vlastníků těch osob, které neobdělávají půdu pouze po přechodnou dobu (např. z důvodu vojenské služby aj.).⁴²

⁴¹ PŠENIČKOVÁ J. *Sborník právních a ostatních předpisů k provádění pozemkových reform po roce 1945*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1998. s. 3. ISBN 80-85475-45-6.

⁴² Zákon č. 46 ze dne 21. března 1948 o nové pozemkové reformě (trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě). In *Sbírka zákonů*. 1948, částka 21, s. 425.

Druhé zákonné kritérium, a to 50 ha maximální možné výměry veškeré půdy v pozemkovém vlastnictví, se použilo pouze v případě vykoupení půdy státem u výkonných zemědělců. Nad výměru 50 ha měl tedy stát těmto vlastníkům vykoupit za náhradu veškerou půdu. Nutno doplnit, že půda výkonného zemědělce a jeho rodinných příslušníků se počítala. Ve smyslu zákona byli považováni za jedinou hospodářskou jednotku. Stejně tak se půda počítala i v případě pozemkového spoluvlastnictví.

Hranice příslušné výměry 50 ha se však na vlastníky, kteří na své půdě sami trvale nepracovali, nevztahuje. Stát od nich měl sice půdu vykoupit rovněž za náhradu, ovšem dotčeným vlastníkům ponechával ve vlastnictví pouze nanejvýš 1 ha (ať už zastavěné či nezastavěné plochy), a to zejména na vlastníkovu žádost. Ponechány mu ovšem mohly být pouze pozemky, jejichž hodnota odpovídala průměrné bonitě stejného druhu pozemku. Avšak zákon nepřímou stanovil i další omezení pro ponechání vlastníkem zvoleného pozemku. Při výkupu a přidělu půdy musel být zajištěn veřejný zájem, což v praxi znamenalo výkup pozemků, na kterých by se v budoucnu mohly postavit například sokolovny, školy a jiná veřejná zařízení. Dále se pak hledělo na účelné využití vykoupené půdy a zabraňování přílišného roztržštění pozemků, tzn. ponechávání pozemků v co možná nejvíce souvislých celcích.

Zákon o nové pozemkové reformě dále stanovil možné výjimky ze zásady, že půda patří těm, kdož na ní pracují. Muselo jít pouze o závažné důvody. Zohledňovaly se především sociální důvody jako nemoc, stáří, invalidita, nezletilost, či výkon veřejné funkce.

Náhrada za vykoupenou půdu, neboli výkupní cena, se měla skládat z tzv. obecné ceny zemědělské půdy ponížené o 20% na úhradu správních nákladů. Cena přidělová měla být tvořena výkupní cenou sníženou o 10%. Obecná cena měla být pak určena na základě průměrných cen pozemků v uplynulých 10-ti letech. Podrobná úprava náhrady za vykoupené pozemky se měla stanovit později vládním nařízením. Jelikož se tak ale nikdy nestalo, za majetek, který stát na základě zákona o nové pozemkové reformě převzal, dotčení vlastníci nic nedostali. Ostatně stejně tak tomu bylo i v případě revize první pozemkové reformy.

„Základem třetí etapy reformy byl zákon č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě... V rámci třetí etapy stát získal do vlastnictví 2,1 milionů ha půdy. Z toho bylo přidělcům předáno do vlastnictví 65,8%. Zbytek, v němž byly zastoupeny především

lesní pozemky, si ponechal ve vlastnictví stát... Na konci tohoto období vystřídal hlad po půdě stav nadbytku pozemků, které reformou přešly do vlastnictví státu. Důvodem byl nedostatek zájemců o příděl a navíc někteří z přídělčů takto získaný majetek záhy opouštěli. Nesporně k tomu přispěla změna politických poměrů po únoru 1948, s vyhlášením socializace zemědělství.“⁴³

Právní úprava zákona o nové pozemkové reformě byla tedy postavena na dvou následujících zásadách:

- 1) půda patří tomu, kdo na ní pracuje a
- 2) soukromé pozemkové vlastnictví mělo mít napříště maximálně možnou horní hranici výměry veškeré půdy 50 ha.

O výběru právě výše uvedených zásad začalo být jasno již při projednávání zákona o úpravě zemědělských pachtovních poměrů. Během příprav tohoto zákona bylo zjištěno, že na velkém množství pozemků pracují drobní a střední zemědělci v rámci pachtu. Vlastníkům propachtovaných pozemků tak sloužila zemědělská půda jako rezervoár hodnot.

Definitivní podoba těchto zásad pak byla zvolena a zákonodárcem zakotvena v Ústavě ze dne 9. května 1948 č. 150/1948 Sb. - zejména pak v článku XII. a v ustanovení §159 Ústavy.⁴⁴

⁴³ DROBNÍK J. *Základy pozemkového práva*. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Eva Rozkotová, 2010. s. 49-50. ISBN 978-80-904209-8-4.

⁴⁴ Znění článku XII. Ústavy č. 150/1948 Sb.:

- (1) Hospodářská soustava Československé republiky je založena na znárodnění nerostného bohatství, průmyslu, velkoobchodu a peněžnictví; na vlastnictví půdy podle zásady "půda patří tomu, kdo na ní pracuje"; na ochraně drobného a středního podnikání a na nedotknutelnosti osobního majetku.*
- (2) Všechno národní hospodářství v Československé republice necht' slouží lidu. V tomto veřejném zájmu řídí stát veškerou hospodářskou činnost jednotným hospodářským plánem.*

Ustanovení § 159 Ústavy č. 150/1948 Sb. stanoví:

- (1) Nejvyšší přípustná výměra půdy, která smí být v soukromém vlastnictví jednotlivce nebo spoluvlastníků nebo společně hospodařící rodiny, je 50 hektarů.*
- (2) Soukromé vlastnictví půdy je u zemědělců, kteří na ní sami pracují, do výměry 50 hektarů zaručeno.*
- (3) Podrobnosti stanoví zákon.*
- (Ústavní zákon č. 150 ze dne 9. května 1948. In *Sbírka zákonů*. 1948, částka 52, s. 1081.)

Naplněním merita shora uvedených zásad byl sledován cíl vytvořit soběstačné selské usedlosti. Svůj podíl na dosažení vytyčeného cíle měl mimo zákona o nové pozemkové reformě i zákon ze dne 1. dubna 1947 č. 55/1947 Sb., o pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu, dále zákon č. 139/1947 Sb., o rozdělení pozůstalostí se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy, a zákon č. 47/1948 Sb., o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků (tzv. scelovací zákon). Současně zákon č. 43/1948 Sb., o zemědělském úvěru, řešil zejména případ nezaviněné dočasné neschopnosti plnit dlužníkovu povinnost vůči věřiteli.

Závěrem lze shrnout, že pozemková reforma uskutečněná po roce 1945 v Československé republice svým zásahem do vlastnických vztahů k zemědělské a lesnické půdě na několik desítek let změnila tvář československého zemědělství. Postupně byl zrušen institut zbytkových statků, téměř zlikvidováno bylo soukromé vlastnictví a také velké majetky církve. Na druhou stranu byly položeny základy pro kolektivizaci v zemědělství.

Na základě práce Dr. Ing. Jiří Kořátka lze tedy rozdělit průběh poválečné pozemkové reformy obecně na tři hlavní etapy:

- 1) mezi lety 1945-1947 tzv. národně revoluční etapu, týkající se konfiskace, rozdělení a osídlení půdy, která byla konfiskována převážně Němcům, Maďarům a zrádcům lidu,
- 2) v roce 1948 probíhající druhou etapu týkající se revize první pozemkové reformy a
- 3) po únoru 1948 uzákoněnou třetí etapu týkající se tzv. nové pozemkové reformy.⁴⁵

⁴⁵ KOŘÁTKO J. *Pozemková reforma v Československu*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1949.

4.1. Lex Schwarzenberg

„My víme, že zákon je protiústavní, ale to nevadí, neboť my nedostatky buržoazní ústavy v příští socialistické ústavě odstraníme.“

Alois Neuman, rok 1947, pozdější ministr pošt v Gottwaldově vládě⁴⁶

Touha československé vlády po majetku mocného rodu Schwarzenbergů byla definitivně uspokojena dne 10. července 1947 přijetím zákona č. 143/1947 Sb., o převodu vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na zemi Českou, který je znám rovněž jako tzv. Lex Schwarzenberg (dále jen „Lex Schwarzenberg“), jímž byl majetek hlubocké větve tohoto rodu nacházející se na území Československé republiky *de facto* znárodněn.

Rozsah dotčeného majetku vymezil tento zákon v ustanovení § 1 odst. 2. Jednalo se o *„nemovitý majetek zemědělský, lesní, rybníční, průmyslový, obchodní a živnostenský, zapsaný knihovně na Josefa Adolfa knížete ze Schwarzenbergů, Jana knížete ze Schwarzenbergů a dr. Adolfa Schwarzenberga, v to počínaje všechny budovy a zámky s jejich zařízení, se všemi právy i závazky, dále živý i mrtvý inventář se zásobami a konečně veškeren provozní kapitál“*⁴⁷.

Schválení Lex Schwarzenberg ovšem nelze přičítat pouze straně komunistické, která měla o přechod značného majetku Schwarzenbergů na stát od počátku zájem, ale i stranám „demokratickým“. Kupříkladu návrh samotného zákona byl připraven stranou sociálnědemokratickou.

Rozsáhlý schwarzenberský majetek se stal ovšem středem zájmu již dříve. V době první republiky se jej dotkla tzv. první pozemková reforma. Následně za druhé světové války nešel pozornosti Německé říše. V roce 1940 byl tento majetek nacisty zabaven a roku 1942 nad ním byla zavedena nucená správa. Dne 18. května 1942⁴⁸ Reinhard Heydrich napsal říšskému vedoucímu Martinu Bormannovi následující: *„Milý stranický kolego Bormanne, v souladu se svým minulým hlášením jsem se rozhodl zavést*

⁴⁶JURÍK P. *Jihočeské dominium. Rožmberkové, Eggenbergové, Schwarzenbergové a Buquoyové v jižních Čechách*. Praha: nakladatelství Libri, 2008. s. 239. ISBN 80-7277-359-3.

⁴⁷ Zákon č. 143 ze dne 10. července 1947 o převodu vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na zemi Českou. In *Sbírka zákonů*. 1947, částka 66, s. 697.

⁴⁸ Jedná se vskutku o zajímavý sled náhod, že se tak stalo právě 9 dní před uskutečněním atentátu v rámci operace Anthropoid.

nucenou správu na zabavených majetcích deseti hlavních exponentů české šlechty, jmenovitě: Kinského, Belcrediho, Sternberga, Schwarzenberga, Lobkowicze, Czernina, Kolowrata, Strachwitze atd. Výše uvedení pánové patří k oněm intelektuálním štváčům, kteří v Říši a ve Východní Marce využívají svých německých jmen a šlechtických vztahů k podvratným činnostem, především ke špionáži. Důvod, proč jsem se rozhodl k tomuto opatření, je „Prohlášení o věrnosti českému státu“, které tito aristokraté zaslali jménem české šlechty Benešovi dne 17. 9. 1938.“⁴⁹

V poválečném Československu byla nad majetkem Schwarzenbergů také zavedena nucená správa. Poté se začaly k tomuto majetku hledat nové právní cesty tak, aby se státní pokladna ve výsledku obohatila zhruba o odhadované čtyři miliardy korun.

Nejprve se uvažovalo o možnosti zkonfiskovat majetek knížete Adolfa Schwarzenberga na základě dekretu presidenta republiky č. 12/1945 Sb. Zmíněná možnost se projednávala i s ohledem na skutečnost, že během sčítání obyvatel, které proběhlo v roce 1929 až 1930, byla jako národnost Adolfa Schwarzenberga uvedena na formuláři národnost německá. Kníže se nechal právně zastoupit JUDr. Bukowským a celou situaci začal řešit právní cestou. Podal odvolání s odůvodněním, že se v době sčítání nacházel mimo naší republiku a nemohl tudíž dotyčný formulář vyplnit on sám. O jeho odvolání však nebylo nikdy rozhodnuto. I přes zřejmé rozporuplnosti týkající se daného formuláře byly knížeti dávány vyplněné údaje k tíži, a to i při projednávání zákona Lex Schwarzenberg dne 10. července 1947, např. poslancem dr. Bartuškou: *„Rodina byla německá, duch této rodiny byl německý, její příbuzenské vztahy rozšiřovaly se sňatky s německými občany a občankami. Jediný syn této rodiny, Adolf Schwarzenberg, studoval, to řekněme po pravdě, na české škole, ale při sčítání lidu v roce 1930, kdy nebyl náhodou přítomen, sčítací list za něho vyplnil jeden z jeho nejvyšších úředníků, který jistě znal soukromý život svého pána, jeho přání a chování a jistě podle dispozic tohoto svého zaměstnavatele vybral pro něho do zápisu národnost německou...“*⁵⁰ Jelikož však angažování se knížete proti nacistickému režimu bylo nepopíratelné, nebylo možné jeho majetek konfiskovat na základě dekretu presidenta republiky č. 12/1945 Sb., a bylo tedy nutné najít k jeho majetku jinou právní cestu.

⁴⁹ JUŘÍK P. *Jihočeské dominium. Rožmberkové, Eggenbergové, Schwarzenbergové a Buquoyové v jižních Čechách*. Praha: nakladatelství Libri, 2008. s. 238. ISBN 80-7277-359-3.

⁵⁰ JUŘÍK P. *Jihočeské dominium. Rožmberkové, Eggenbergové, Schwarzenbergové a Buquoyové v jižních Čechách*. Praha: nakladatelství Libri, 2008. s. 240. ISBN 80-7277-359-3.

Sám Adolf Schwarzenberg budoucí vývoj v zemi zřejmě očekával. Nejspíše i proto se po osvobození ihned nevrátil do Československé republiky, ale po přiletu do Evropy se rozhodl setrvat ve Švýcarsku. Dne 16. srpna 1946 podal návrh československé vládě, aby jeho majetek tvořil na budoucno tzv. Schwarzenberskou Základninu České země. Majetek měl být převeden na stát s tím, že z výtěžku nadace by byla financována poválečná obnova republiky (zejména v oblasti sociální, kulturní a zdravotní) ovšem za podmínky roční apanáže pro knížete ve výši nezdanitelných 1.200.000,-Kč, účasti ve správní radě Schwarzenberské Základniny České země, kompenzace za umělecké sbírky a předměty a ponechání některých objektů, např. paláce a domovního majetku v Praze, či některých obor. Jeho návrh však byl odmítnut.

Roku 1947 v Československé republice vzplál pomocí tisku tzv. boj o čtyři miliardy (podle hodnoty, na kterou byl v Československé republice tehdy schwarzenberský majetek vyčíslen), jenž následně vyvrcholil přijetím tzv. Lex Schwarzenberg. Apanáž, kterou stát rodině přislíbil, jejíž výše měla být stanovena později, Schwarzenbergovi nikdy neobdrželi.

Na podzim roku 1948 se Adolf Schwarzenberg pokusil právní cestou získat za znárodněný majetek alespoň jistou náhradu, nedomohl se však žádné formy náhrady, či jiné kompenzace. Zemřel krátce nato dne 17. února 1950 v Itálii. Stejněho roku byl znárodněný majetek rozdělen mezi příslušná ministerstva. Ještě před svou smrtí stihl Adolf odkázat veškerý svůj majetek v Československé republice, Německu a Rakousku svému adoptovanému synovi z hlubocko-krumlovské větve, Jindřichovi Schwarzenbergovi.

JUDr. Jindřich Schwarzenberg pracoval jako státní úředník. V roce 1947 se mu narodila dcera Alžběta Regina Gabriela, která se ve dvacetitřech letech provdala za Rüdiger von Pezold. Jelikož Jindřich neměl mužského potomka, pak by na základě závěti z roku 1703 knížete Ferdinanda přecházel majetek rodu primogenitury na

sekundogenituru.⁵¹ Jindřich tedy v roce 1960 adoptoval z orlické větve Karla VII. Schwarzenberga.

Karlovi VII. Schwarzenbergovi se podařilo po roce 1992 získat na základě zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, postupně zpět např. zámek Orlík, lesní pozemky o výměře cca 10.000 ha a rybníční půdu cca o výměře 400 ha.⁵² Navracené objekty byly v havarijním stavu a vyžadovaly si značné množství vlastních investic. Ohledně majetku hlubocké větve rodu se restituční nárok nemohl uplatnit, protože tento majetek byl znárodněn před 25. únorem 1948.⁵³

Zajímavé je, že dědická práva Karla Schwarzenberga byla po roce 1990 jak po jeho biologických rodičích, tak i po Jindřichovi Schwarzenbergovi soudně zpochybněna. Hlavním problémem se stala kolize českého a rakouského práva. Podle českého práva osvojením zaniká dosavadní vztah k biologickým rodičům a je nově plně nahrazen vztahem k osvojiteli. Podle rakouského práva však k zániku předchozího vztahu k biologickým rodičům nedochází. Současně podle české právní úpravy nelze osvojit dospělou osobu, naproti tomu podle rakouského práva to možné je. Ohledně nástupnictví po biologických rodičích soud rozhodl, že rozhodující je právo rakouské, tzn. že podle českého práva k adopci nedošlo, dědický nárok Karla VII. po biologických rodičích tedy nezanikl. V případě procesního nástupnictví po Jindřichovi Schwarzenbergovi potvrdil rakouský soud Karlovi VII. Schwarzenbergovi postavení univerzálního dědice z titulu Jindřichovy závěti z roku 1960.

⁵¹ Kníže Ferdinand Vilém Eusebius ze Schwarzenberku ustanovil v roce 1703 ve své závěti, že majetek bude rozdělen do dvou rodových větví při splnění odkládací podmínky, že se v jeho rodu najdou dva bratři, kteří zvládnou příslušné části panství převzít a následně spravovat. K naplnění závěti došlo až v roce 1802, kdy byl majetek rodu rozdělen mezi dva syny knížete Jana I. Antonína Nepomuka ze Schwarzenberku. Od této doby se rod Schwarzenbergů rozdělil na dvě rodové větve, a to primogenituru (hlubocko-krumlovskou starší větev) a sekundogenituru (orlicko-zvíkovskou větev). (zdroj: Státní hrad a zámek Český Krumlov. *Schwarzenberkové*. 2011. Dostupný z WWW:<<http://www.zamek-ceskykrumlov.eu/nejvyznamnejsi-vlastnici-ceskokrumlovskeho-hradu-a-zamku/schwarzenberkove/>>)

⁵² JURÍK P. *Jihočeské dominium. Rožmberkové, Eggenbergové, Schwarzenbergové a Buquoyové v jižních Čechách*. Praha: nakladatelství Libri, 2008. s. 305. ISBN 80-7277-359-3.

⁵³ O zrušení samotného zákona Lex Schwarzenberg usilovala Alžběta Pezoldová. Její stížnost byla v roce 1996 odmítnuta Evropským soudem pro lidská práva jako nepřijatelná. (zdroj: Tamtéž.)

Závěrem bych se ráda vrátila k otázce znárodnění majetku primogenitury rodu Schwarzenbergů nacházejícího se v Československu na základě tzv. zákona Lex Schwarzenberg ze dne 10. července 1947. Ze strany osob prosazujících tento zákon se často objevovala argumentace, že majetek hlubocké větve je špatně obhospodařován a samotní obyvatelé jižních Čech podporují myšlenku převodu majetku rodu na stát. Opak byl však pravdou. Mnozí obyvatelé a zaměstnanci schwarzenberských panství se v té době postavili za Adolfa a jeho rodinu a jejich dobrou správu na panstvích, což ostatně dokazují četné petice z jejich strany. (Současně je třeba upozornit, že v roce 1950 byl v důsledku změn také zrušen i nejstarší penzijní fond v naší zemi, který vyplácel důchody bývalým schwarzenberským zaměstnancům.)

Přestože se převedený majetek rodu stal značným přínosem státní pokladny, péče o něj vyžadovala rovněž i množství výdajů. V průběhu projednávání zákona na půdě Národního shromáždění bylo na tuto skutečnost upozorněno, např. poslankyní dr. Horákovou: *„Převzetím schwarzenberského majetku ujímá se země Česká nejenom určitých práv, ale i závažných povinností. Jejím úkolem bude nyní proměnit schwarzenberské statky v dokonalý nástroj veřejné prospěšné služby a zapojit jej organicky do nového systému naší lidově demokratické správy... Země Česká přirozeně tím také na sebe přebírá se správou tohoto majetku nemalý úkol kulturní a zavazuje se k udržování museálních sbírek, archivů a památných budov, které mají vztah k dějinám národa českého. Je nutno mít na zřeteli, že samo udržování Hluboké a Českého Krumlova stojí ročně 2 mil. Kč a veškerý náklad na udržování zámků, paláců a museálních objektů po odečtení poměrně malých příjmů činí asi 4 ½ milionů Kč ročně. Toto vydání nutno přirozeně i dnes vynakládat, protože s hlediska národního a zachování těchto významných památek je to nezbytné a nutné.“*⁵⁴

Chtěla bych ještě doplnit, že v poválečném Československu došlo ze strany státu k zabránění nejen značné části majetku rodu Schwarzenberského. Předmětem zájmu ze strany státu se rovněž stal majetek dalších šlechtických rodů, např. rodu Lichtenštejnů, Černínů, Valdštejnů aj. Těmto šlechtickým rodinám byl však majetek zabrán na základě dekretů presidenta republiky. Proč nemohly být dekreta využity také v případě Adolfa Schwarzenberga, uvádím výše. Cestu, kterou si vláda v roce 1947 k jeho majetku

⁵⁴ JURÍK P. *Jihočeské dominium. Rožmberkové, Eggenbergové, Schwarzenbergové a Buquoyové v jižních Čechách*. Praha: nakladatelství Libri, 2008. s. 241. ISBN 80-7277-359-3.

zvolila, byla podle mne nejen protiústavní ale z etického hlediska i proti všem dobrým mravům. I kdybych pochopila nutnost znárodnění majetku na základě Lex Schwarzenberg, s ohledem na tehdejší společenskou a ekonomickou situaci a rovněž s ohledem na sílící lidově-demokratický charakter republiky, s myšlenkou vytvoření a schválení zákona k zabránění majetku jednotlivce se ztotožnit nemohu...

4.2. Nástin procesu kolektivizace zemědělství

4.2.1. Fenomén kolektivizace

Jisté počátky myšlenky kolektivizace nalezneme již v průběhu 19. století, kdy se v programech socialistických politických stran již objevovaly snahy po postátnění půdy a její následné přidělení do společného obhospodařování různých rolnických skupin. Na základě marxistické teorie zformované Karlem Marxem a Bedřichem Engelsem byl vytyčen historický úkol proletariátu, a to nastolit beztřídní společnost a zespolečnit výrobní prostředky. Většinu obyvatelstva Evropy v té době však tvořilo nikoliv dělnictvo, nýbrž drobné a střední rolnictvo pracující na své vlastní a pronajaté půdě, které lpělo nejen na tradicích, ale i na principu soukromého vlastnictví půdy. Cesta k získání jejich podpory byla nejprve zvolena procesem zakládání různých zemědělských výrobních družstev, avšak bez většího úspěchu.

V rámci Evropy se tedy nakonec postupně vytvořily odlišné přístupy k procesu kolektivizace. Kupříkladu průběh kolektivizace ve Svazu sovětských socialistických republik (dále jen „SSSR“) měl následující odlišující charakteristické znaky:

1. Po roce 1917 přidělená půda rolníkům byla stále ve vlastnictví státu.
2. Systém kolchozů byl systém *sui generis*, jehož základem bylo obhospodařování půdy v rámci tzv. občin, tzn. sdružení lidí, které společně vlastnili výrobní prostředky mající určitou míru samosprávy, který se lišil od západoevropského pojetí družstev.

3. Původcem zahájení kolektivizace nebyla hospodářská krize, naopak samotné provedení násilné kolektivizace zapříčinilo krizi v oblasti zásobování a v celém sektoru zemědělství.⁵⁵

Dále například v Jugoslávii došlo již v roce 1953 ke zrušení družstev a jejich transformaci na zemědělské závody státního typu, popř. byla půda navrácena v omezené míře soukromým zemědělcům. V Bulharsku z důvodu značné rozdrobenosti půdy se k zakládání družstev přistoupilo již v rámci provádění pozemkové reformy, současně byla zachována dobrovolnost vstupu do družstev až do roku 1948. V teorii byla obecně zásada dobrovolného vstupu do družstev velmi zdůrazňována. Ve všech státech, kde kolektivizace probíhala, však nakonec docházelo k získávání členů nejen formou důrazného přesvědčování, ale i násilím.

Různorodý průběh procesu kolektivizace zemědělství v jednotlivých státech je zejména odvislý od odlišné společenské a politické situace v každé zemi. Jak bylo kupříkladu možné uskutečnit kolektivizaci v Československu, kde byl několik set let pevně zakořeněn určitý selský způsob života lpějící na tradicích a rodinném typu hospodářství? V Československé republice byly po roce 1945 vytvořeny následující podmínky, a to:

1. diskontinuita politického systému (např. vyřazení předválečné politické strany agrární) a všeobecný příklon na levou stranu politického spektra,
2. zkušenost z velké hospodářské krize 30. let 20. stol.,
3. posílená nevraživost mezi jednotlivými vrstvami obyvatelstva v průběhu druhé světové války,
4. odsun převážně německé části obyvatelstva,
5. silná propaganda a získání značné podpory veřejnosti KSČ zejména příslibem přidělu a zaknihování půdy novým osídlencům, podpory drobným a středním rolníkům, scelování půdy, snížení pachtovného a podpory mechanizace,

⁵⁵ BLAŽEK P.; KUBÁLEK M. *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti*. 1. Vydání. Praha: nakladatelství Dokořán, s.r.o., ve spolupráci s Českou zemědělskou univerzitou v Praze, 2008. ISBN 978-80-7363-226-7.

6. vliv SSSR a
7. v neposlední řadě i stanovení maximální možné výměry půdy soukromě vlastněné jednotlivcem,

které pouze společně mohly vytvořit vhodné prostředí pro uskutečnění záměru kolektivizace.⁵⁶

Kolektivizace sovětského typu postupně v první třetině 20. století probíhala například na dnešním území Polska, Ukrajina, Běloruska, Litvy, Lotyšska a Estonska. Po skončení druhé světové války se evropské státy vydaly cestou pozemkových reforem, přičemž zejména komunistické strany si získávaly na venkově podporu rolnického obyvatelstva přidělováním půdy. Provedení pozemkové reformy mělo však nutně za následek zhoršení zásobování, ale i celkovou regresi vývoje v zemědělství, což ovšem jen podpořilo politický záměr provést kolektivizaci s cílem likvidace soukromého sektoru na vesnicích. Důkaz tohoto tvrzení je nejen způsob obsazování vedení družstev, ale i skutečnost, že družstva nebyla vedena za účelem dosažení zisku a jejich činnost byla často vykonávána v rozporu s hospodárností, jednalo se o naprosté podřízení hospodářství státním plánům.

4.2.2. Průběh kolektivizace v Československu

V Československu se myšlenkou zakládání družstev setkáváme již v průběhu 30. let 20. stol., která doprovázela obrovská hospodářská krize. Není jistě náhodou, že právě v této době se začínají objevovat sympatizanti hospodářského plánování a družstevnictví. Ideální podmínky pro uskutečnění kolektivizace zemědělství v Československé republice se vytvořily, jak jsem již výše uvedla, koncem druhé světové války. Špatná situace v československém hospodářství, která je doprovázena uskutečňováním přidělů zboží na lístky a poukazy, nedostatkem potravin, ale i dalšího zboží, odsunem německých hospodářů, kteří byli více než zkušení v pěstování chmele a

⁵⁶ JECH K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, s.r.o., 2008. ISBN 978-80-7021-902-7.; BLAŽEK P.; KUBÁLEK M. *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti*. 1. Vydání. Praha: nakladatelství Dokořán, s.r.o., ve spolupráci s Českou zemědělskou univerzitou v Praze, 2008. ISBN 978-80-7363-226-7.

jiných technických plodin, obilí i chovu skotu a koní, a konfiskací jejich usedlostí, pouze zbrzdí snahu po modernizaci a technizaci v zemědělství a vytvoření konkurenceschopnosti. Je tedy nezbytné určitým způsobem obyvatelstvo motivovat a povzbudit, a to např. příslibem podpory a četných jistot ze strany ochránářského státu, který se o jednotlivce na budoucno postará.

Po roce 1945 se ještě setkáváme s četnými státními intervencemi podporujícími zejména selský stav a malovýrobce. Současně se však začínají objevovat obavy z možného počátku prosazování potlačování soukromého podnikání doprovázející zavádění kolektivizace. Již v této době jsou zakládána zájmová sdružení Jednotný svaz českých zemědělců a Jednotný svaz slovenských rolníků. Na českém venkově sílí vliv Komunistické strany Československa (dále jen „KSČ“) a na Slovensku pak Demokratické strany.

Mezi lety 1946-1947 začal postupně ministr Július Ďuriš získávat veřejnost pro hlavní body Hradeckého programu a šest tzv. Ďurišových zákonů. Jednalo se mu o získání podpory zejména na venkově dříve než začne návrhy těchto zákonů projednávat vláda a Ústavodárné národní shromáždění. V zásadě měly zákony umožnit například nové přiděly půdy získané v průběhu konfiskací a jejich následné zaknihování, zavádění moderní techniky do zemědělských podniků, či scelování pozemků. Stanovení stropu soukromého pozemkového vlastnictví přímo v tzv. Ústavě 9. května mělo představovat právní jistotu zejména pro drobné a střední rolníky, kdy jejich vlastnictví půdy o určité výměře bude nadále právně zaručeno.

Podpora výše uvedeného vývoje v oblasti zemědělství ze strany rolnictva a selského stavu je s ohledem na jejich zkušenosti z doby minulé, konkrétně pak z doby hospodářské krize 30. let a direktivního řízení hospodářství za okupace, více než pochopitelná. Ke ztrátě sympatií dosavadního ideového směru docházelo postupně při provádění přijaté právní úpravy a s tím související nenaplnění slibu zlepšení situace malých a středních zemědělců. Podpora státu se na místo soukromě hospodařícím malovýrobci dostávala již od roku 1948 státním statkům, státním strojním stanicím a výrobním družstvům.

Od 28. června 1948, kdy předsednictvo ÚV KSČ uveřejnilo svůj souhlas s rezolucí učiněnou na Bukurešťském zasedání Informačního byra komunistických stran proběhnuvší téhož měsíce, během kterého se na vedení Komunistické strany Jugoslávie

sněsla vlna kritika z důvodu údajného nerespektování sovětských zkušeností získaných při budování cesty k socialismu, např. opomíjením zostřeného třídního boje v přechodném období, bylo již bez pochybností, že v Československu se bude striktně postupovat podle sovětského vzoru kolektivizace a jakýkoliv odklon od sovětského pojetí nebude přípustný. V této době již mnohým členům předsednictva byly známy špatné, lze říci až odstrašující, výsledky kolektivizace v SSSR, proto jejich neoblomné trvání na postupu právě podle tohoto vzoru je pro nás důkazem, že pravá ideologie se musí opírat jednak o disciplínu, jednak o „bezchybnou“ myšlenku, vzor či vůdce.

Sliby vyslovené před několika tisícihlavou veřejností o podpoře malovýroby, učiněné například ve dnech 28. - 29. února 1948 na pražském sjezdu rolnických komisí, či při vyhlášení slovenského tzv. Nitranského programu ze dne 4. dubna 1948, byly již zapomenuty a v rámci zemědělské politiky musely být v nadcházejícím období zostřeného třídního boje sledovány zcela nové cíle, a to:

1. potírat na venkově kapitalismus,
2. přeorganizovat zemědělskou výrobu založenou na malovýrobě uskutečňovanou jednotlivým soukromníkem nově na velkovýrobu podle socialistického vzoru a současně
3. tuto velkovýrobu zavést co nejrychleji i na státních statcích.⁵⁷

V každém boji musí ovšem na jedné straně stát rovněž nepřítel, kterého je třeba porazit. V první řadě je třeba takového nepřítele pojmenovat. V SSSR se na něj nahlíželo jako na kapitalistický živel na vsi. U nás se zejména díky propagandě a tisku až do konce 80. let 20. stol. označoval zejména výrazem K. Gottwalda jako vesnický boháč, nebo jako kulak. Výraz kulak se podle mého názoru užíval častěji. Pro zajímavost bych ráda doplnila, že se jedná původně o ruské slovo, které doslovně znamená pěst, a které se v Rusku užívalo ve smyslu majetného samostatného zemědělce. Do širšího podvědomí se dostalo po roce 1906 v souvislosti s agrární reformou, která měla vytvořit novou společenskou vrstvu nezávislých samostatně hospodařících sedláků v rámci jednotlivých velkostatků.⁵⁸ Tato část obyvatel byla však během Stalinovy éry do

⁵⁷ JECH K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, s.r.o., 2008. ISBN 978-80-7021-902-7.

⁵⁸ JECH K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, s.r.o., 2008. ISBN 978-80-7021-902-7.

poloviny 30. let 20. stol. vyhlazena. V Československu se převzalo pouze formální pojmenování kulak bez bližší spojitosti s obsahovým významem. Do budoucna měl mít tento výraz již pouze pozici hanlivého, nenávislného označení pro majetnější větší zemědělce, přičemž určující množství majetku nebylo blíže dáno.

Aby bylo napříště možné nového nepřítele postihnout je také zapotřebí blíže specifikovat jeho provinění. Stanovení například přesně vymezeného množství majetku, které by bylo možné vlastnit jednotlivcem, by však v tomto případě nepostačovalo. Vyčlenila by se pouze definitivně ohraničená skupina osob, kterou by pak již nebylo možné bez povšimnutí rozšiřovat a podřazovat pod ní další osoby. Kritérium neplnění zemědělských odvodů se s ohledem na značné možnosti tzv. kulaků ovšem jevílo rovněž nepostačující. Pro typizaci kulaka byly tedy zvoleny dva charakteristické znaky, a to „vykořisťování pracujících“ a držení technických prostředků, např. traktoru.⁵⁹

Prostředkem boje proti větším zemědělcům se mělo stát zejména jejich vylučování z přidělů zemědělských strojů, zvyšování cen pro nákup osiv, hnojiv, pohonných hmot aj., navýšení zemědělské daně za současného zrušení daňových úlev a státních podpor, a konečně zbavení jich i politického vlivu odebráním různých funkcí, např. v národních výborech.

Pro takový boj musely být vytvořeny i zákonné podmínky. V roce 1947 byl například přijat zákon č. 55, o pomoci zemědělcům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu. Ustanovení § 1 odst. 1 tohoto zákona stanoví, že v „zájmu zabezpečení výživy národa musí býti veškerá zemědělská půda obdělána podle zemědělského výrobního plánu. Za tím účelem bude všemi příslušnými úřady a orgány veřejné správy usilováno o opatření dostatečného množství pracovních sil, o opatření dostatečného množství zemědělských strojů a jiných provozních zařízení a o organisování vzájemné spolupráce zemědělců, jakož i pomoci příslušníků jiných povolání“⁶⁰.

V případě nemožnosti obdělávat půdu byl vlastník povinen takovou skutečnost oznámit místnímu národnímu výboru, v jehož obvodu se tato půda nacházela, a současně s tím zažádat o zajištění výpomoci. Místní národní výbor mohl také z moci úřední, jestliže vlastník zcela nebo zčásti, byť i z nedbalosti, nezařídil obdělávání své půdy, přikázat takovou zemědělskou půdu do povinného paktu, nebo ji převzít do

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Zákon č. 55 ze dne 1. dubna 1947 o pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu. In *Sbírka zákonů*. 1947, částka 29, s. 383.

vlastního hospodářství. Na základě § 7 tohoto zákona bylo také možné „nelze-li vystačiti s organisováním dobrovolné sousedské výpomoci (§ 1, odst. 1) a nestačí-li k obdělání zemědělské půdy výpomoc zemědělských strojních stanic a nemohou-li si vlastníci zemědělské půdy opatřiti provozní zařízení včas ani jiným způsobem, jsou držitelé zemědělských provozních zařízení (dále jen "zařízení"), na př. náradí, stroje a ve výjimečných případech též koňských a volských potahů, povinni, a to i když sami nejsou zemědělci, podle vlastního rozhodnutí buď přenechati tato zařízení k použití jiným osobám k provedení nutných zemědělských prací, nebo sami tyto práce provésti....“⁶¹.

Během aplikace zákona č. 55/1947 Sb. se však původní funkce právní úpravy stírala, až se nakonec stala pouhým nástrojem represe. V hojné míře začala být využívána možnost přikázání do povinného paktu a nařizování nuceného výkupu zemědělských mechanizačních prostředků. Nucený výkup zemědělské techniky byl ještě podpořen vyhláškou ministerstva zemědělství č. 612/1949 Ú. I. I., o výkupu základních zemědělských mechanizačních prostředků od některých fyzických osob.

Účinný mocenský systém byl pro proces kolektivizace zemědělství nakonec dotvořen až v roce 1950. Předcházelo mu zejména dokončení přijetí klíčové právní úpravy včetně trestního zákona č. 86/1950 Sb., nebo trestního zákona správního č. 88/1950 Sb., které otevřely nové cesty možné trestní represe, a dále zajištění pro samotnou realizaci kolektivizace formou nezbytné kontroly hlavních aparátů od národních výborů a ministerstev vnitra a zemědělství počínaje, přes soudy, prokuraturu a Státní a Veřejnou bezpečnost konče.

Nezbytnou součástí pro realizaci nadcházejících změn bylo ovšem také získání podpory veřejnosti. K posílení odporu (až nenávisti) vůči kulakům byla využita situace nedostatku masu, mléka, vajec a jiného zboží na pultech obchodů, a dále rovněž případ trojnásobné vraždy v obci Babice spáchané na večerní schůzi místního národního výboru dne 2. července 1951 a následný soudní proces v Jihlavě. Všechny tyto události byly navíc ještě více vyhoceny médii a následně účelově využity vládnoucí garniturou k zesílení strachu a upevnění vlivu.

Po vytvoření potřebných podmínek se během srpna 1951 začal připravovat propracovaný plán, který měl za cíl ochromit určitou část selského stavu a umožnit tak

⁶¹ Tamtéž.

rychlejší průběh kolektivizace. Dne 19. září téhož roku byl nakonec schválen politickým sekretariátem ÚV KSČ návrh dokumentu s názvem Směrnice ministra bezpečnosti, ministra vnitra a ministra spravedlnosti o uspořádání některých poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů (dále jen „směrnice“). Zmocnění k podpisu obdrželi samotní tvůrci návrhu, a to ministr národní bezpečnosti Ladislav Kopřiva, ministr vnitra Václav Nosek a ministr spravedlnosti Štefan Rais. Ve schváleném návrhu byla oproti původnímu znění návrhu směrnic pouze jediná změna týkající se pravomoci určovat místa pro přesídlení rodin, která byla svěřena do rukou ministerstva národní bezpečnosti namísto ministerstva vnitra. Směrnice měly povahu závazného předpisu s platností od 1. listopadu 1951 s faktickou silou celostátního zákona, jejíž přesné znění znali pouze zasvěcení. Přířem úpravy směrnic byla možnost v případě uložení zákazu pobytu soudem, nebo národním výborem tento zákaz vztáhnout současně i na rodinné příslušníky, vycházející při tom z principu kolektivní viny celé rodiny. Vskutku zajímavý je důraz na utajení znění směrnic, které nikdy za dobu své platnosti nebyly zveřejněny. Lidé, kterých se obsah směrnic bezprostředně týkal, se tak o jejich existenci dozvěděli až z úředních výměřů, které obdrželi několik hodin před samotným vysídlením. Směrnice v dokumentech Státní bezpečnosti nesly označení Tajného rozkazu ministra národní bezpečnosti č. 27/1951. Akce dostala krycí název Akce K a pro odlišení od jiné akce, jejímž úkolem byla v roce 1950 likvidace klášterů, se do závorky navíc doplňovalo označení kulak či kulaci. (Na Slovensku byla část akce podřazena i pod tzv. Akci B.) Vysídlování se nakonec dotklo v řádech několika tisíc lidí.⁶²

Následující období tří let, tzn. období od roku 1951 do roku 1953, tedy doprovázel proces kolektivizace československého zemědělství zostřený nátlak a značné trestní postihy spojené s konfiskacemi a vyhoštěním namířené zejména proti větším sedlákům. Sílicí odpor ze strany všech vrstev obyvatelstva však znepokojil ve svém dosavadním postupu politické vedení natolik, že v období od druhé poloviny roku 1953 až do poloviny roku 1955 doprovázelo průběh kolektivizace relativně klidné období.

⁶² JECH K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, s.r.o., 2008. ISBN 978-80-7021-902-7.

Ve dnech 29. a 30. června 1955 bylo vyhlášeno na zasedání ÚV KSČ usnesení, jímž byla stejně jako v Maďarsku zahájena první fáze závěrečného období procesu kolektivizace, začalo tak opět důrazné prosazování dříve vytyčeného směru. Tímto usnesením bylo například stanoveno, že pokud kulak z důvodu stáří nebo nemoci nebude moci nadále řádně hospodařit na svém statku, bude s ním zahájeno jednání o dobrovolném předání celého jeho hospodářství jednotnému zemědělskému družstvu (dále jen „JZD“), Státní traktorové stanici či státnímu statku. O dobrovolném charakteru předání lze s ohledem na skutečnost, že pokud kulak nesplní svou dodávkovou a výrobní povinnost, a současně odmítne hospodářství dobrovolně předat, národní výbor uplatní potřebná opatření, která v důsledku povedou k nucenému předání celého hospodářství, důvodně pochybovat.

V rámci příprav na XI. sjezd KSČ, jenž se měl uskutečnit 18. – 21. června 1958, a na kterém mělo být veřejně prohlášeno vybudování základů socialismu, bylo nezbytné odstranit poslední nedostatky v oblasti zemědělství, a to začlenit do JZD i poslední malovýrobce a dokončit likvidaci třídy kulaků. Proto Ústřední výbor KSČ dne 29. května 1958 přijal dokument s názvem „Problémy likvidace kulactva jako třídy v souvislosti s dovršením výstavby socialismu v naší zemi“, jímž byl kladně vyhodnocen stávající postup při řešení této otázky a stvrzeno pokračování ve stávajícím směru. Tento dokument například stanovil nutnost převýchovy dětí kulackého původu, nebo zákaz výkonu funkcí kulaky v rámci JZD. Celý proces kolektivizace československého zemědělství byl oficiálně dokončen v roce 1960.

V rámci řešení otázky selské půdy se v období kolektivizace často využívalo ustanovení § 94 zákona č. 47/1948 Sb., o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků (zcelovací zákon) (dále jen „scelovací zákon“). Prostřednictvím tohoto zákona bylo možné v rámci uskutečňování pozemkových úprav půdu kulaka přidělit JZD a kulakovi namísto ní přidělit půdu na okraji honů, nebo katastru v podobě určité nařízené směny ze strany okresního národního výboru. Současně byl květnu 1950 schválen tajný závazný pokyn pro krajské a okresní výbory KSČ s názvem „Otázka půdy v procesu omezování a zatlačování vesnických boháčů“. Tento dokument vycházel z přípravných podkladů vytvořených ministerstvem zemědělství s následujícími tezemi, a to:

- „platí zásada dalšího omezování vesnických boháčů,

- *dosáhnout toho, aby tuto politiku dělali malí a střední rolníci sami,*
- *vesničtí boháči jsou třída nepřátelská, a jak proti nim bude zakročeno, je jen otázka taktiky, což se vztahuje i na sociální případy,*
- *nutno rozhodnout, co s nimi, když ztratili půdu; jelikož v obci budou překážet, musejí být z vesnice odstraněni,*
- *OV KSC musí zajistit odstranění vesnických boháčů z JZD, z hospodářských a politických pozic (družstva, jednotný svaz zemědělců).“⁶³*

Klíčovým principem dokumentu s názvem „Otázka půdy v procesu omezování a zatlačování vesnických boháčů“ bylo ponechání tzv. vesnického boháče jako vlastníka půdy, které byl zbaven, nebo se sám zbavil, a to na rozdíl od sovětského vzoru kolektivizace, kde došlo na základě „Dekretu o půdě“ k nacionalizaci půdy. Důvodem byla zřejmě obava ze ztráty podpory veřejnosti a následnému možnému vzniku komplikací při zakládání JZD. Další zásadou tohoto dokumentu byla snaha v co možná největší míře vyloučit vesnické boháče z JZD, a to i v případech, kdy sami poskytli svou půdu do JZD.

Během druhé poloviny roku 1950 rychle stoupal počet osob, kterým byla půda odebrána, nebo jí dobrovolně odevzdaly, a to i z řad středních a menších rolníků. Vliv na tuto skutečnost měla snaha vyhnout se procesu kolektivizace, ale současně i nové možnosti uplatnění se mimo sféru zemědělské činnosti, např. v oblasti průmyslu. Nakonec rozsáhlý půdní fond, který se najednou utvořil k dispozici JZD a státním statkům, nebylo možné za tak krátkou dobu z jejich strany zajistit, a tak zůstal k obdělávání místním národním výborům, které však neměly v rozpočtu vyhrazené dostatečné množství finančních prostředků. Začal být tedy vyvíjen nátlak, aby do JZD s předávanou půdou vstupovali rovněž i členové rodin dosavadního vlastníka této půdy. Současně z důvodu nedostatku strojů, pracovních sil i finančních prostředků byl nařízen

⁶³ JECH K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, s.r.o., 2008. s. 74. ISBN 978-80-7021-902-7.

ministerstvem zemědělství zákaz přijímání nabídek od vesnických boháčů na dobrovolný výkup jejich půdy.

Dne 9. července 1959 byl přijat zákon č. 49/1959 Sb., o jednotných zemědělských družstvech, který umožnil bezplatné družstevní užívání pozemků sdružených ke společnému družstevnímu hospodaření. K proklamovanému cíli zrovnoprávnění všech forem vlastnictví byl přijat v roce 1975 zákon č. 123, o užívání půdy a jiného zemědělského majetku k zajištění výroby, který stanovil bezúplatné právo užívání opravňující zemědělskou organizaci k tomu, aby hospodařila s půdou a jiným zemědělským majetkem ve stejném rozsahu, jako by byla vlastníkem. Zákonem č. 61/1977 Sb., o lesích, bylo současně umožněno socialistickým organizacím bezplatně a po neomezenou dobu užívat k zajištění lesní výroby a ostatních funkcí lesů lesní pozemky ve vlastnictví občanů, nebo jiných než socialistických organizací, které ke dni nabytí účinnosti tohoto zákona socialistická organizace užívala. Zemědělská družstva užívala lesní pozemky na základě práva družstevního užívání. Nakonec byl nejen těmito zákony položen právní základ pro zespolečenštění lesní a zemědělské půdy, a to s cílem potlačit co nejvíce soukromé vlastnictví ve prospěch socialistického společenského vlastnictví, které se dále dělilo na státní vlastnictví, jehož předmětem byly především výrobní prostředky, vlastnictví družstevní a vlastnictví společenských a jiných organizací. Lesní a zemědělská půda tedy postupně přešla do užívání zejména JZD, státních lesů a státních statků při zachování formálního soukromého vlastnictví jednotlivce. Tento vlastník měl *de facto* pouze tzv. nudum proprietas, neboli holé vlastnictví, jelikož své vlastnictví sice se souhlasem okresního národního výboru dle zákona č. 65/1951 Sb. za současné registrace smlouvy o převodu nemovitostí státním notářstvím dle zákona č. 95/1963 Sb. a ust. § 134 Občanského zákoníku, smluvně převést mohl, ovšem nový vlastník, pokud se nejednalo o převod do socialistického vlastnictví, ke kterému navíc souhlasu třeba nebylo, nemohl nově nabytý pozemek užívat. Vlastník mohl užívat svůj zemědělský nebo lesní pozemek jako výrobní prostředek naprosto ojedinele. V ostatních případech většinou pouze, pokud se jednalo o pozemek malé rozlohy, který užíval k uspokojování svých osobních potřeb, jako byla např. výstavba rekreační chaty, nebo garáže. Tyto objekty pak byly v souladu Občanským zákoníkem po roce 1964 v tzv. osobním vlastnictví spolu s věcmi osobní a domácí potřeby a s příjmy a úsporami z práce a ze sociálního zabezpečení. Občanský

zákoník v ustanovení § 490 odst. 2 stanovil značná omezení pro převod nezastavěných stavebních pozemků v soukromém vlastnictví, přičemž tyto pozemky mohli občané převést jen na stát, nebo na socialistickou organizaci k tomu zvláštním předpisem oprávněnou, popř. je darovat příbuzným v řadě přímé a sourozencům, pokud by tyto nezastavěné stavební pozemky vzhledem k svému určení a výměře mohly být předmětem práva osobního užívání.⁶⁴ K uspokojení potřeb nejen státních, ale i dalších organizací a občanů byla vytvořena zvláštní užívací práva, jako např. právo hospodaření, právo osobního užívání aj.

Závěrem je potřeba ke kolektivizaci zemědělství v Československu doplnit, že v období od 60. let 20. stol. do roku 1989, které nazývá Karel Jech velmi příznačně tzv. kolektivizačními dozvuky, se rozvíjela JZD podporované ze strany státu, a dále se likvidovali zbývající doposavad soukromě hospodařící zemědělci.⁶⁵ Počátkem 90. let 20. stol. byl pak přesah důsledků kolektivizace zemědělství u nás zcela zřejmý. Během kolektivizace byla důsledně uskutečněna likvidace soukromé zemědělské malovýroby. Pozemky obhospodařované státními statky a JZD se po roce 1989 sice navrátily v rámci restitucí zpět svým majitelům, avšak nedostatek finančních prostředků a silná konkurence na trhu se zemědělskými produkty namísto drobným a středním zemědělským hospodářstvím spíše přálo větším uskupením, ať už v podobě různých rozsáhlých farem, nebo statků o velikosti 100-500 i více ha, a tak se některé navracené pozemky někdy proměňovaly i ve stavební parcely. Na druhou stranu značné obliby se v této době dostalo soukromým sadům, zahrádkám i vinným. Původní JZD a státní statky se často restrukturalizovaly do moderních zemědělských podniků s odlišným výrobním zaměřením, nebo se transformovaly do podoby akciových společností a společností s ručením omezeným.

Zemědělská rostlinná výroba se obecně pro posílení konkurenceschopnosti nejen na českém, ale i zahraničním trhu začala postupně více specializovat na pěstování tradičních plodin, a to zejména sladovnického ječmene, řepky, vinné révy a brambor, pro jejichž velkoprodukcí měla v důsledku scelování pozemků vytvořené i vhodné podmínky. V oblasti živočišné výroby díky vybudovaným vhodným zařízením pro chov dobytka a drůbeže se mohlo pokračovat ve velkokapacitní živočišné výrobě. Pod vlivem

⁶⁴ Zákon č. 40 ze dne 26. února 1964 občanský zákoník. In *Sbírka zákonů*. 1964, částka 19, s. 201.

⁶⁵ JECH K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, s.r.o., 2008. ISBN 978-80-7021-902-7.

současného trendu ekologického zemědělství se dnes ovšem čím dál více rozmáhá spíše chov skotu a ovcí na pastvinách.

5. Vývoj pozemkového vlastnictví po roce 1989

Koncem roku 1989 vlivem politických a společenských změn vyvstala v naší republice nezbytnost transformace národní legislativy vystavené na nových právních principech slučitelných s demokratickými právními systémy zemí západní Evropy. Namísto recepce zákonné úpravy některého evropského státu, popř. přijetí nových právních kodexů, se zákonodárci navrátili k právní tradici našeho státu v podobě dílčích novelizací platných právních předpisů.

Za účelem stabilizace národní ekonomiky bylo přijato několik zákonů, jejichž účinnost měla trvat pouze po určité přechodné období. Pro změny v pozemkovém vlastnictví jsou relevantní zejména restituční a privatizační zákony. Dále byl přijat ústavní zákon č. 100/1990 Sb. ze dne 18. dubna 1990, kterým se mění a doplňuje ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé federativní republiky, a ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, jenž obnovil význam vlastnického práva. Článek 7 tohoto ústavního zákona stanoví napříště „ochranu vlastnického práva a jiných majetkových práv občanů, právnických osob i státu ústavou a zákony, přičemž stát poskytuje všem vlastníkům rovnocennou ochranu. Dědění se zaručuje“⁶⁶.

Samotný proces restituce a privatizace majetku byl realizován prostřednictvím značného množství několikrát novelizovaných právních předpisů. Na základě těchto předpisů bylo možné uplatnit právo na vydání věci, kterou byla ve většině případů nemovitost, nebo právo na určitou formu finanční náhrady. Účelem restitučních předpisů bylo zmírnění následků některých majetkových křivd v podobě vrácení majetku oprávněným osobám, popř. jejich právním nástupcům, kterým bylo jejich vlastnické právo odejmuto, a v případě nemožnosti vydání věci, která byla předmětem tohoto vlastnického práva, přiznání určité finanční kompenzace. Restituční zákony upravují jednak restituce majetku fyzických skupin, jednak restituce majetku osob právnických.

⁶⁶ Ústavní zákon č. 100 ze dne 18. dubna 1990, kterým se mění a doplňuje ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé federativní republiky, a ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci. In *Sbírka zákonů*. 1990, částka 21, s. 402.

První skupinu restitučních zákonů, tj. zákonů upravující restituce fyzických osob, tvoří „zákon č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd, na jehož základě byl oprávněným osobám vydáván soukromý domovní majetek odňatý podle zákona č. 71/1959 Sb., majetek odňatý podle vládního nařízení č. 15/1959 Sb. a majetek zestátněný po roce 1955. Pokud byly v rámci tohoto majetku odňaty i pozemky (většinou šlo o zastavěné pozemky), byly vydány oprávněné osobě do vlastnictví. Zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, na jehož základě byl oprávněným osobám vydáván majetek odňatý v důsledku křivd způsobených občanskoprávními úkony, správními akty nebo jinými protiprávními postupy, k nimž došlo v období od 25. února 1948 do 1. 1. 1990. Z působnosti zákona byl vyloučen majetek, který byl předmětem úpravy jiného restitučního zákona, což se týkalo nejen zákona č. 403/1990 Sb., ale především následně vydaného zákona č. 229/1991 Sb. Nevztahoval se proto ani na zemědělské, lesní a jiné pozemky, které spadaly pod tzv. zemědělský majetek.... Zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, známý též pod názvem zákon o půdě. Na jehož základě byla oprávněným osobám vydávána zemědělská a lesní půda a obytné, hospodářské a jiné stavby, patřící k původní zemědělské usedlosti, včetně jimi zastavěných pozemků a dále poskytována náhrada za nevydané nemovitosti a za odňatý movitý majetek (živý a mrtvý inventář a zásoby). Tento zákon překročil rámec jiných restitučních předpisů, neboť zároveň spolu s úpravou restitucí provedl i tzv. narovnání vlastnických vztahů k pozemkům tím, že rušil zvláštní užívací práva k půdě uvedená § 22 odst. 1 a nahradil je nájmem.“⁶⁷

Dle ustanovení § 22 odst. 1 zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku (dále jen „zákon o půdě“), zaniklo mimo jiné právo družstevního užívání ke sdruženým pozemkům vlastníků, kteří nebyli členy zemědělského družstva, anebo právo hospodaření k nemovitostem ve vlastnictví státu, nebo právo bezplatného užívání rybníků. V případě užívání družstevního majetku členů družstev zůstalo vlastnické právo původním vlastníků. Bylo tedy nezbytné přijmout právní předpis o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech. Dne 21. prosince 1991 byl přijat tzv. transformační zákon č. 42/1992 Sb.

⁶⁷ DROBNÍK J. *Základy pozemkového práva*. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Eva Rozkotová, 2010. s. 55. ISBN 978-80-904209-8-4.

upravující proces transformace socialistických družstev na běžná družstva či jiné subjekty.

Dalším restitučním zákonem upravující restituce majetku fyzických osob je zákon České národní rady ze dne 15. dubna 1992 č. 243/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související se zákonem č. 229/1991 Sb. ve znění zákona č. 93/1992 Sb. Zákon č. 243/1992 Sb. v ustanovení § 1 stanoví, že účelem tohoto zákona je „*zmírnění následků některých dalších majetkových křivd vzniklých v důsledku platnosti nebo zvláštního použití některých právních předpisů nebo na základě jiných důvodů na území České republiky a stanovení působnosti orgánů České republiky při provádění některých ustanovení zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění zákona č. 93/1992 Sb.*“⁶⁸ Tento zákon byl vydán na základě zákonného zmocnění § 7 zákona o půdě. Jeho význam spočívá v rozšíření restitučních titulů na zemědělský majetek, který oprávněná osoba ztratila podle dekretů presidenta republiky č. 12/1945 Sb., nebo na základě dekretu presidenta republiky č. 108/1945 Sb. Tento zákon současně stanovil podmínky způsobilosti stát se oprávněnou osobu, a to status občana České a Slovenské Federativní republiky, neprovinění se proti československému státu a opětovné nabytí občanství na základě taxativně vyjmenovaných zákonů v ustanovení § 1 tohoto zákona. Následnou novelizací bylo zákonem č. 212/2000 Sb. (s účinností ode dne 21. července 2000) nakonec rozšířeno rozhodné období až ke dni 29. září 1938, a to v důsledku restitučního titulu na majetek, který oprávněná osoba pozbyla v rozsahu § 1, odst. 1 písm. a), b) a c) zákona o půdě v rozhodném období, a to od 29. září 1938 do 8. května 1945, a které vznikly majetkové nároky podle dekretu presidenta republiky č. 5/1945 Sb., nebo podle zákona č. 128/1946 Sb., avšak tento majetek nebyl této oprávněné osobě vrácen, ani nebyla nikterak odškodněna, ač být měla.

Restituce majetku právnických osob upravoval zejména zákon ČNR č. 172/1991 Sb., o převodu některých věcí z majetku České republiky do vlastnictví obcí, zákon č. 173/1990 Sb., zákon ČNR č. 232/1991 Sb., o způsobu a podmínkách navrácení majetkových práv těmto organizacím, zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě majetkových

⁶⁸ Zákon ČNR č. 243 ze dne 15. dubna 1992, kterým se upravují některé otázky související se zákonem č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění zákona č. 93/1992 Sb. In *Sbírka zákonů*. 1992, částka 49, s. 1267.

vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, a zákon č. 212/2000 Sb., o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem.

Zákon ČNR č. 172/1991 Sb. obsahuje v jednotlivých ustanoveních výčet obsahující nemovitosti, které ode dne účinnosti tohoto zákona přecházely do vlastnictví obce, a to včetně tzv. historického majetku (tzn. dle § 2 tohoto zákona majetek ve vlastnictví obcí ke dni 31. 12. 1949) a nemovitostí, které byly obcím přiděleny na základě právních předpisů vyjmenovaných v ustanovení § 2a tohoto zákona.⁶⁹

Zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, ve znění zákona č. 338/1991 Sb., stanovil v příloze zákona č. 1, 2 a 3 výčet okolo 170 nemovitostí, které se ke dni účinnosti tohoto zákona, popř. k 1. srpnu 1991, prohlásily za vlastnictví jednotlivých řádů a kongregací, popř. arcibiskupství olomouckého. Současně s tím přecházel i movitý majetek, který se nacházel na nemovitostech uvedených tímto zákonem ke dni 10. dubna 1950, v případě, že je známo, že existuje a kde se nachází.⁷⁰ Tímto zákonem však přecházel majetek převážně jen do vlastnictví Římskokatolické církve, a to navíc pouze v symbolické míře. Podzákonými předpisy, např. usnesením vlády č. 498 ze dne 25. 9. 1996, byly současně upraveny konkrétní postupy některých převodů majetku. K naplnění předpokladu přijetí zákona o navrácení zemědělského majetku církvím, náboženským řádům a kongregacím zakotveného v tzv. blokačním ustanovení § 29 zákona o půdě však do současnosti nedošlo.⁷¹

Zákon č. 212/2000 Sb. se pak týkal výlučně zmírnění některých majetkových křivd, které utrpěly židovské obce, nadace a spolky v rozhodném období od 29. září 1938 do 8. května 1945. V ustanovení § 1 tento zákon stanoví negativní výčet věcí ve vlastnictví státu, jehož se bezúplatný převod do vlastnictví Federace židovských obcí v České republice, nebo do vlastnictví židovských obcí v České republice nedotýká. Tento zákon předpokládal přijetí vládního nařízení, které určí seznam věcí, které mají

⁶⁹ Zákon ČNR č. 172 ze dne 24. dubna 1991 o převodu některých věcí z majetku České republiky do vlastnictví obcí. In *Sbírka zákonů*. 1991, částka 36, s. 845.

⁷⁰ Zákon č. 298 ze dne 19. července 1990 o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého (ve znění zákona č. 338/1991 Sb.). In *Sbírka zákonů*. 1990, částka 47, s. 1070.

⁷¹ „Majetek, jehož původním vlastníkem byly církve, náboženské řády a kongregace, nelze převádět do vlastnictví jiným osobám do přijetí zákonů o tomto majetku.“ (zdroj: Ustanovení § 29 zákona č. 229 ze dne 21. května 1991 o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, v platném znění. In *Sbírka zákonů*. 1991, částka 45, s. 1062.)

být dle § 1 tohoto zákona bezúplatně převedeny. Postupně byla přijata vládní nařízení č. 335/2001Sb., č. 152/2002 Sb., č. 184/2003 Sb. a č. 122/2004 Sb., které stanovily výčet věcí určených k převodu do vlastnictví židovských obcí v ČR.⁷²

Osobně za klíčový restituční předpis v oblasti právní úpravy restituce převážně lesních a zemědělských pozemků fyzických osob považuji zákon o půdě, který vedle zrušení některých užívacích práv dle § 22 odst. 1 tohoto zákona a jejich transformace na nájemní vztah, nedohodnou-li se dosavadní uživatel a vlastník dané nemovitosti jinak, rovněž stanoví široký výčet restitučních titulů zejména v § 6 tohoto zákona, které byly jednotlivými oprávněnými fyzickými osobami v průběhu restitucí ve značné míře uplatněny.⁷³

V této souvislosti bych ráda zmínila číselné hodnoty míry uplatnění jednotlivých restitučních titulů dle zákona o půdě (v daném případě týkající Moravskoslezského kraje) uveřejněné v publikaci Ministerstva zemědělství ČR z roku 2011 s názvem „Restituce zemědělského a lesního majetku“, jejímiž autory jsou JUDr. PhDr. Kubačák, CSc. a Ing. Jacko, Ph. D.. Domnívala jsem se, že některý restituční titul dle zákona o půdě mohl být uplatňován ve značně větší míře než ostatní, konkrétně pak např. restituční titul na základě ustanovení §6 odst. 1 písm. a) zákona o půdě, který stanoví, že „*oprávněným osobám budou vydány nemovitosti, které přešly na stát nebo na jinou právnickou osobu v důsledku výroku o propadnutí majetku, propadnutí věci nebo zabránění věci v trestním řízení, případně v trestním řízení správním podle dřívějších předpisů, jestliže výrok byl zrušen podle zvláštních předpisů*“⁷⁴; nebo restituční titul na základě § 6 odst. 1 písm. r) zákona o půdě, který stanoví nárok oprávněných osob na nemovitosti, které přešly na stát (či jinou právnickou osobu) „*v důsledku politické perzekuce nebo postupu porušujícího obecně uznávaná lidská práva a svobody*“⁷⁵; a to zejména s ohledem na účinné mocenské prostředky uplatňované ze strany státu zejména v trestním, správním a občanskoprávním řízení.

⁷² Zákon č. 212 ze dne 23. června 2000 o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem a o změně zákona č. 243/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související se zákonem č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění zákona č. 93/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů. In *Sbírka zákonů*. 2000, částka 64, s. 3072.

⁷³ Ustanovení § 6 odst. 1, 2 zákona č. 229 ze dne 21. května 1991 o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, v platném znění. In *Sbírka zákonů*. 1991, částka 45, s. 1062.

⁷⁴ Ustanovení § 6 odst. 1 písm. a) zákona č. 229 ze dne 21. května 1991 o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, v platném znění. In *Sbírka zákonů*. 1991, částka 45, s. 1062.

⁷⁵ Ustanovení § 6 odst. 1 písm. r) Tamtéž.

Z tabulky níže uvedené⁷⁶ však vyplývá, že i v rámci jednoho kraje, v tomto případě Moravskoslezského, uplatnění restitučních titulů dle zákona o půdě se zřejmě výlučně odvíjí zejména od historie daného regionu, od jeho velikosti, nebo administrativního členění.

<i>Pozemkový úřad</i>	<i>Kupní smlouvy uzavřené v tísni</i>	<i>Darování pozemků v tísni</i>	<i>Pozemkové reformy</i>	<i>Vyvlastnění</i>	<i>Konfiskace</i>	<i>Politická perzekuce</i>	<i>Ostatní</i>
<i>Bruntál</i>	1%	79%	-	-	-	20%	
<i>Opava</i>	20%	40%	1%	-	16%	15%	8%
<i>Ostrava</i>	55%	20%	-	20%	1%	-	4%
<i>Karviná</i>	34%	37%	4%	4%	6%	-	19%
<i>Frýdek – Místek</i>	-	-	-	-	-	-	
<i>Nový Jičín</i>	30%	30%	3%	6%	10%	10%	11%

Pro uplatnění restitučních titulů mají vliv ale i další lokální podmínky, např. využití restitučního titulu dle § 6 odst. 1 písm. o) zákona o půdě v souvislosti s ustanovením § 8 zákona č. 169/1949 Sb., o vojenských újezdech, který stanovil v § 8 odstavci 1, že „*dnem, který stanoví vyhláškou v Úředním listě okresní národní výbor poté, když byly podrobně vytyčeny hranice újezdu, přecházejí do oboru vojenské správy nemovitosti a práva k vodám na území újezdu, náležející státu, čítajíc v to majetek, jehož stát nabyt konfiskací, znárodněním nebo podle předpisů o uspořádání soukromého vlastnictví k půdě*“⁷⁷; ve vazbě na odstavec 2 tamtéž: „*dnem stanoveným podle odstavce 1 se zestátňují pro obor vojenské správy nemovitosti a práva k vodám na území újezdu, pokud náležejí jiným osobám nežli státu*“⁷⁸. Tento restituční titul se uplatňoval například v oblasti Středočeského kraje (Ralsko).

Ačkoliv celorepublikový průměr četnosti uplatněných restitučních titulů dle zákona o půdě by tedy zřejmě neměl příliš velkou vypovídající hodnotu, lze obecně konstatovat s ohledem na dostupné zdroje, že nejvíce byl uplatňován v rámci restitucí restituční titul dle § 6 odst. 1 písm. h) zákona o půdě, tedy darování v tísni.

⁷⁶ Zdroj tabulky: KUBAČÁK A.; JACKO K. *Restituce zemědělského a lesního majetku*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2011. s. 122.

⁷⁷ Ustanovení § 8 odst. 1 zákona č. 169 ze dne 16. června 1949 o vojenských újezdech. In *Sbírka zákonů*. 1949, částka 49, s. 524.

⁷⁸ Ustanovení § 8 odst. 2 Tamtéž.

V oblasti privatizace zemědělských a lesních pozemků ve vlastnictví státu se postupovalo zejména dle zákona ze dne 28. dubna 1999 č. 95/1999 Sb., o podmínkách převodu zemědělských a lesních pozemků z vlastnictví státu na jiné osoby a o změně zákona č. 569/1991 Sb., o Pozemkovém fondu České republiky, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 357/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů. Tzv. zákon o malé privatizaci, tj. zákon č. 427/1990 Sb, o převodech vlastnictví státu k některým věcem na jiné právnické nebo fyzické osoby, nebo tzv. zákon o velké privatizaci, tj. zákon č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby, se uplatnil v rámci privatizace pozemků ve vlastnictví státu pouze v nepatrné míře.

„Za privatizaci lze v širším slova smyslu považovat každý organizovaný způsob převodu majetku státu na jiné osoby s cílem aspoň zmenšit celkový rozsah veškerého a zvláště určitého majetku ve vlastnictví státu. Z tohoto hlediska můžeme za privatizaci považovat i restituce (mluví se též o privatizaci restitucí), která se však od privatizace v užším smyslu odlišuje tím, že je svázaná s jiným účelem, než s pouhým odstátněním (nápravou některých křivd) a s okruhem vybraných (oprávněných) osob. Vztah restituce a privatizace byl legislativně určen též prioritou restituce a proto byl z privatizace vyloučen majetek, tedy i pozemky, pokud podléhaly restituci a byl na ně uplatněn restituční nárok.“⁷⁹

Značným zásahem do pozemkového vlastnictví jsou v současné době rovněž pozemkové úpravy, jejichž stěžejní právní úprava je zakotvena zejména v zákoně č. 139/2002 Sb., o pozemkových úpravách a pozemkových úřadech a o změně zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění pozdějších předpisů, v platném znění (dále jen „zákon o pozemkových úpravách“), a dále v prováděcí vyhlášce č. 545/2002 Sb., o postupu při provádění pozemkových úprav a náležitostech návrhu pozemkových úprav, v platném znění. Přijetí zákona o pozemkových úpravách předpokládá zákon o půdě ve svém ustanovení § 19 odst. 3.⁸⁰

⁷⁹ DROBNÍK J. *Základy pozemkového práva*. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Eva Rozkotová, 2010. s. 58. ISBN 978-80-904209-8-4.

⁸⁰ Ustanovení § 19 zákona č. 229 ze dne 21. května 1991 o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, v platném znění. In *Sbírka zákonů*. 1991, částka 45, s. 1062.

Ustanovení § 2 zákona o pozemkových úpravách oproti legální definici pozemkových úprav v § 19 zákona o půdě klade důraz také na veřejný zájem v podobě zajištění podmínek pro zlepšení životního prostředí, pro ochranu a zúrodnění půdního fondu, ale i vodní hospodářství a zvýšení tzv. ekologické stability krajiny.⁸¹ Dalším významným přínosem pozemkových úprav je, že výsledky těchto úprav slouží i pro obnovu katastrálního operátu. Pozemkové úpravy se však v některých případech u vlastníků dotčených nemovitostí neseťkávají s kladným přijetím, zejména v důsledku jejich osobních zkušeností se zásahy do pozemkového vlastnictví ze strany státu, přesto se však domnívám, že jejich přínos je nepopiratelný, a to zejména s ohledem na možnost uspořádání vlastnických vztahů při zohlednění racionálního obhospodařování předmětných pozemků s cílem zlepšení podmínek zejména životního prostředí, ochrany půd před účinky eroze aj.

Na základě výše uvedeného si dovoluji tvrdit, že v pojetí zákona o pozemkových úpravách jsou pozemky chápány jako specifický druh předmětu vlastnických, ale i jiných občanskoprávních vztahů, který je nadán speciálními vlastnostmi, ať už jej posuzujeme z hlediska jeho samotné podstaty (formy), a to půdy, nebo na něj hledíme jako na prostředek obživy, nebo na prostředí umožňující různorodý rozvoj lidských činností. Nazíráme-li na pozemkové úpravy v širších souvislostech, můžeme shledat, že nám vyjma uspořádání vlastnických vztahů k jednotlivým pozemkům naskýtají rovněž příležitost zejména chránit typický krajinný ráz České republiky (při současném šetrném vybudování různých „ochranných opatření“, např. protipovodňových), rozvíjet český venkov (např. zpevněním místních komunikací) a zachovat v rámci současného konkurenčního tržního prostředí alespoň část tradičního českého zemědělství (s ohledem na ekonomickou výhodnost obhospodařování větších celistvých půdních celků).

„V Evropské úmluvě o krajině stojí, že Krajina hraje významnou úlohu z hlediska veřejného zájmu v oblasti kultury, ekologie, životního prostředí a v sociální oblasti a představuje zdroj příznivý pro hospodářskou činnost, a její ochrana, správa a plánování mohou přispívat k vytváření pracovních příležitostí; přispívá k vytváření

⁸¹ Srov. zákon o půdě.

místních kultur a je základní součástí evropského přírodního a kulturního dědictví, protože přispívá k blahu lidstva a upevnění evropské identity; je důležitou součástí kvality života lidí: v městských oblastech a na venkově, v narušených oblastech stejně jako v oblastech vysoce kvalitních, v oblastech pozoruhodných i běžných; a nakonec je klíčovým prvkem blaha jednotlivce i společnosti a její ochrana, správa a plánování jsou spojeny s právy a povinnostmi pro každého.“⁸²

⁸² Partnerské organizace: Ministerstvo zemědělství ČR, Ústřední pozemkový úřad, VÚMOP Praha. *Pozemkové úpravy v České republice*. Praha: Consult Praha, 2011. s. 173. ISBN 80-903482-8-9.

Závěr

„Je to velký pokrok v budování lepších poměrů v pozemkové držbě. Demokracie žádá kategoricky, aby původní vlastnictví bylo upraveno. Bez jeho úpravy by byla demokracie nemožná, národ by si nebyl pánem. Proto se provádí reforma, proto je nutná, aby široké vrstvy lidu se staly vlastníky půdy.“⁸³

Antonín Švehla, dne 16. dubna 1919,
při schválení záborového zákona

Antonín Švehla nepřímou zcela vystihl základní hledisko mající vliv na vznik, průběh a důsledky jednotlivých pozemkových reforem, a to záměr, skutečné cíle, zákonodárce při přijetí souboru právních předpisů umožňující provedení pozemkových reforem. Tyto cíle státu jsou podle mého názoru patrné nejen ve způsobu získávání si podpory od obyvatelstva v době přípravy a zahájení změn v pozemkovém vlastnictví, ale současně se odrážejí i na samotném průběhu realizace těchto změn a konečně i ve výsledcích pozemkových reforem.

Během vypracování mé diplomové práce jsem zjistila několik zásadních rozdílů mezi tzv. první a tzv. druhou pozemkovou reformou.

V průběhu tzv. první pozemkové reformy bylo zejména s ohledem na celkové změny ve společnosti nevyhnutelné i provedení změn v držbě půdy. Ačkoliv se ve značné míře argumentovalo národním hlediskem s cílem odčinění pocitovaných křivd minulého vládnoucího režimu, což já osobně nepovažuji za vhodné, protože to dle mého názoru mělo negativní dopad na racionální vyhodnocení dané situace, mám na mysli např. stanovení příliš nízké hranice výměry pozemků nepodléhající záboru, toto hledisko nebylo nakonec důsledně naplňováno. Stále se dbalo na způsob uspořádání pozemkové držby tak, aby bylo umožněno racionální obhospodařování půdy vedoucí později k rozvoji zemědělské výroby a k posílení situace na venkově. Můj předpoklad negativních dopadů v důsledku zásahu státu do pozemkové držby se v případě tzv. první pozemkové reformy nenaplnil. Domnívala jsem se, že přílišná rozdrobenost zapříčila pokles zemědělské produkce a celkovou nespokojenost ze strany dotčených vlastníků

⁸³ DOSTÁL V. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno: ATLANTIS, 1998. s. 110. ISBN 80-7108-133-7.

půdy. Vlivem značného technického rozvoje, učiněním řady výjimek ze záboru a rovněž i nedůsledným provedením tzv. první pozemkové reformy měly však realizované změny v držbě půdy spíše kladný dopad, který se například projevil ve zvýšení zemědělské produkce. Skutečným cílem tzv. první pozemkové reformy tedy byla dle mého názoru pouhá odezva na požadavek obyvatelstva změnit stávající nevyhovující poměry v pozemkovém vlastnictví, které celkově nekorespondovaly s nastalými změnami ve společnosti, a to při zohlednění umožnění řádného způsobu hospodaření na vlastní půdě.

Naproti tomu tzv. druhá pozemková reforma měla odlišný průběh a vedla i k odlišným výsledkům. Zasahování do pozemkové držby se v průběhu tzv. druhé pozemkové reformy stalo pouhým mocenským účelovým prostředkem vedoucím k naplnění dogmatických ideových cílů, které byly navíc stanoveny z větší části třetí stranou, a to politickým vedením SSSR. Přesto, že na počátku tzv. druhé pozemkové reformy bylo deklarováno zlepšení postavení středních a drobných rolníků, kterým byla nabízena možnost vymanit se z nepříznivé finanční situace a posílit své společenské postavení, jednalo se o pouhé využití situace a postupného upřednostňování zájmů politické reprezentace nad zájmy celé skupiny obyvatel. Zásahy státu do pozemkové držby zejména v druhé polovině 20. století jsou dle mého názoru naprostým zneužitím práva ke splnění stanovených cílů bez ohledu na jejich důsledky pro rozvoj společnosti, hospodářství a s tím spojenou konkurenceschopností na evropském trhu. Způsob hledání možností zákonného převodu majetku rodu Schwarzenbergů, který popisují ve své diplomové práci, popř. nezbytnost přijetí legislativních opatření k nápravě majtkových křivd učiněných v této době, nebo nezbytnost navrácení se k základním právním principům z doby tzv. první republiky, pouze potvrzuje mé výše uvedené stanovisko. Můj předpoklad negativního dopadu zasahování státu do pozemkové držby se tedy naplnil pouze v případě tzv. druhé pozemkové reformy.

Období 20. století bylo zejména s ohledem na realizované pozemkové reformy obdobím značné právní nejistoty. V současné době lze tedy dle mého názoru jednoznačně očekávat snahu zaručit ze strany státu v co největší možné míře právní jistotu v občanskoprávních vztazích, zejména pak zaručit státem nerušený výkon vlastnického práva občanům a zásahy státu omezit pouze na případy odůvodněné veřejným zájmem. Otázkou ovšem zůstává, jaké všechny konkrétní situace bude

zákonodárce postupem času pod tento neurčitý právní pojem subsumovat a jak se do právní úpravy promítnou budoucí změny ve společnosti.

Při vypracování mé diplomové práce jsem vycházela z pramenů a literatury, které uvádím dále. Snažila jsem se mimo dobové literatury rovněž zajistit i literaturu soudobou, a to zejména s ohledem na větší míru objektivitu při nazírání na konkrétní situaci s odstupem času.

Informace zjištěné v průběhu zpracování podkladů této diplomové práce jsem měla možnost si ověřit na některých autentických dokumentech, do kterých mi bylo umožněno nahlédnout v archivním fondu Pozemkového úřadu Prachatic. Kopie některých z těchto dokumentů pro lepší představu průběhu pozemkových reforem, které byly předmětem mé diplomové práce, uvádím v příloze.

Vzhledem ke ztíženému přístupu ke starším pramenům pevně věřím, že postupná digitalizace řady dokumentů v knihovních fondech umožní seznámení se s naší minulostí širšímu okruhu zájemců a v důsledku povede k vyvarování se stejných chyb učiněných našimi předky, konečně *historia magistra vitae*.

Abstract

The topic of my thesis is Land Reforms in Czech Lands during the 20th century. The purpose of my thesis is to analyse evolution of stance of the state to land property through the laws only in territory of the Czech Republic during the 20th century. The reason for my research is find and describe circumstances and conditions which affect decision of the state to change land property. My hypothesis is negative consequence realization the Land Reforms during the 20th century.

The thesis is composed of five main chapters, each of them dealing with different periods of changes of land property.

Chapter One is introductory and defines land as a subject of land property.

The next chapters describe process of periods of Land Reforms, especially conditions of formation and consequences of realization the Land Reforms.

Conclusions are drawn in individual chapters and my final opinion is at the end of my thesis. My hypothesis was confirmed only in case of the Second Land Reform.

Seznam zkratek

ČNR	Česká národní rada
JZD	jednotné zemědělské družstvo
katastrální zákon	zákon č. 344/1992 Sb.
KSČ	Komunistická strana Československa
Lex Schwarzenberg	zákon č. 143/1947 Sb.
náhradový zákon	zákon č. 329/1920 Sb.
Občanský zákoník	zákon č. 40/1964 Sb.
ř. z.	říšský zákoník
Sb. z. a nař.	Sbírka zákonů a nařízení
scelovací zákon	zákon č. 47/1948 Sb.
směrnice	Směrnice ministra bezpečnosti, ministra vnitra a ministra spravedlnosti o uspořádání některých poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů
SNR	Slovenská národní rada
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
záborový zákon	zákon č. 215/1919 Sb.
zákon o nové pozemkové reformě	zákon č. 46/1948 Sb.
zákon o pozemkových úpravách	zákon č. 139/2002 Sb.
zákon o půdě	zákon č. 229/1991 Sb.
zákon o revizi	zákon č. 142/1947 Sb.
zákon přidělový	zákon č. 81/1920 Sb.

Použité prameny a literatura:

Literatura:

BERANOVÁ M.; KUBAČÁK A. *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. 1. Vydání. Praha: nakladatelství Libri, 2010. ISBN 978-80-7277-113-4.

BLAŽEK P.; KUBÁLEK M. *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti*. 1. Vydání. Praha: nakladatelství Dokořán, s.r.o., ve spolupráci s Českou zemědělskou univerzitou v Praze, 2008. ISBN 978-80-7363-226-7.

DOSTÁL V. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno: ATLANTIS, 1998. ISBN 80-7108-133-7.

DROBNÍK J. *Základy pozemkového práva*. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Eva Rozkotová, 2010. ISBN 978-80-904209-8-4.

JECH K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, s.r.o., 2008. ISBN 978-80-7021-902-7.

JECH K. *Soumrak selského stavu 1945-1960*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001. ISBN 80-7285-010-5.

JUŘÍK P. *Jihočeské dominium. Rožmberkové, Eggenbergové, Schwarzenbergové a Buquoyové v jižních Čechách*. Praha: nakladatelství Libri, 2008. ISBN 80-7277-359-3.

KÁRNÍK Z. *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Libri, 2003. ISBN 80-7277-195-7.

KOŤÁTKO J. *Pozemková reforma v Československu*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1949.

KOŤÁTKO J. *Zákony naší nové pozemkové reformy*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1945.

KUBAČÁK A.; JACKO K. *Restituce zemědělského a lesního majetku*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2011.

KUKLÍK J. *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Praha: Linde Praha, a.s. - Právnické a ekonomické nakladatelství Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2002. ISBN 80-7201-352-1.

MALÝ K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde Praha, a.s. - Právnické a ekonomické nakladatelství Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2003. ISBN 80-7201-433-1.

MARUŠÁK K. *Šlechta, velkostatek a pozemková reforma*. Brno: nakl. A. Píša, knihkupec České vysoké školy technické v Brně, 1919.

NOVÁČEK F. *Nová pozemková reforma*. In *Zemědělské aktuality č. 40*. Praha: nakladatelství Brázda, 1948.

Partnerské organizace: Ministerstvo zemědělství ČR, Ústřední pozemkový úřad, VÚMOP Praha. *Pozemkové úpravy v České republice*. Praha: Consult Praha, 2011. ISBN 80-903482-8-9.

PEKÁREK M. a kol. *Pozemkové právo*. Plzeň: nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010. ISBN 978-80-7380-253-0.

PEKAŘ J. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. 2. vyd. Praha: nakladatelství VESMÍR, 1923.

PŠENIČKOVÁ J. *Sborník právních a ostatních předpisů k provádění pozemkových reforem po roce 1945*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1998. ISBN 80-85475-45-6.

Sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994. *Československá pozemková reforma 1919-1935 a její mezinárodní souvislosti*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 1994.

SOKUP T.; PETRŮV F. *Československé právo. Řada I. Svazek 17. Zákon o nové pozemkové reformě (Trvalá úprava vlastnictví k zemědělské a lesní půdě)*. Praha: Orbis Praha, 1948.

Státní pozemkový úřad. *Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech*. Praha: tiskem Rolnické tiskárny v Praze, 1925. str. 4-9, 20, 24, 29, 40-47

Ústřední výkonný výbor Čsl. Národní Demokracie za součinnosti zemědělského odboru a Rolnické Jednoty. *Anketa o pozemkové reformě*. Praha: Tiskový odbor Čsl. Národní Demokracie, 1922.

Zemědělské aktuality č. 14. *Zákon o revizi první pozemkové reformy (zákon č. 142/1947Sb.)*. Praha: nakladatelství Brázda, 1947.

Prameny dostupné na internetových stránkách:

BRADÁČ P. *Financování církví v českých zemích ve 20. století*. In *Revue církevního práva*. Číslo vydání 37. Praha: Společnost pro církevní právo, 2007. s. 92-107. Dostupný z WWW: <<http://spcp.prf.cuni.cz/30-41/37-cele.pdf>>

Lex Schwarzenberg. Textový přepis na ČT24 ze dne 20.10.2009. Dostupný z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/textove-prepisy-na-ct24/70153-lex-schwarzenberg/>>

Ministerstvo spravedlnosti ČR. *Nový občanský zákoník* [online zdroj]. Dostupný z WWW: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/2011/Navrh_zakona_s_obsahem_04052011_final.pdf>

Společnost pro církevní právo [online zdroj]. *Právně historická expertiza Univerzity Karlovy v Praze právního postavení tzv. katolického církevního majetku v druhé polovině 19. a 20. století na území dnešní ČR*. Praha. 1999. Dostupný z WWW: <<http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/katmaj.htm>>

Státní hrad a zámek Český Krumlov. *Schwarzenberkové*. 2011. Dostupný z WWW: <<http://www.zamek-ceskykrumlov.eu/nejvyznamnejsi-vlastnici-ceskokrumlovskeho-hradu-a-zamku/schwarzenberkove/>>

Archivní fondy:

Archivní fond Pozemkového úřadu Prachatice

Právní předpisy:

Listina základních práv a svobod vyhlášená usnesením předsednictva České národní rady dne 16. prosince 1992 č. 2/1993 Sb., o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součást ústavního pořádku České republiky.

zákon č. 344/1992 Sb., o katastru nemovitosti České republiky, v platném znění

zákon ČNR č. 114/1992, o ochraně přírody a krajiny, v platném znění

zákon č. 40/1964, občanský zákoník, v platném znění

zákon č. 318/1919 Sb., o zajištění půdy drobným pastýřům

zákon č. 32/1918 Sb., o obstavení velkostatků

zákon č. 215/1919 Sb., o zabrání velkého majetku pozemkového

zákon č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový

zákon č. 81/1920 Sb., kterým se vydávají po rozumu §u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě

zákon č. 330/1919 Sb., o pozemkovém úřadě

dekret presidenta republiky č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetko-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů

zákon č. 128/1946 Sb., o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vzcházejících

dekret presidenta republiky č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa

dekret presidenta republiky č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a o Fondech národní obnovy

zákon č. 142/1947 Sb., o revisi první pozemkové reformy

zákon č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě (trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě)

zákon č. 47/1948 Sb., o některých technicko-hospodářských úpravách pozemků

Ústava č. 150/1948 Sb.

zákon č. 143/1947 Sb., o převodu vlastnictví majetku hlubocké větve Schwarzenbergů na zemi Českou

zákon č. 55/1947 Sb., o pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu

zákon č. 49/1959 Sb., o jednotných zemědělských družstvech

ústavní zákon č. 100/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé federativní republiky

zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku

zákon ČNR č. 243/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související se zákonem č. 229/1991 Sb. ve znění zákona č. 93/1992 Sb.

zákon ČNR č. 172/1991 Sb., o převodu některých věcí z majetku České republiky do vlastnictví obcí

zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého, ve znění zákona č. 338/1991 Sb.,

zákon č. 212/2000 Sb., o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem a o změně zákona č. 243/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související se zákonem č.

Zákon č. 212/2000 Sb., o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem a o změně zákona č. 243/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související se zákonem č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění zákona č. 93/1992 Sb., v platném znění

a další.